

DİNİ DÜŞÜNCEDE REFORMUN YÖNTEMİ ve BİR ÖRNEK: HIRSIZLIK

-Method of Reform in Religion and a Case Study: Theft-

Prof. Dr. Hüseyin ATAY

Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi Emekli Öğr. Üyesi

Abstract: *This article deals with the problem of how to interpret the Qur'anic verses in a new method. In chapter one we gave the general and theoretical outline of this method, and in the second a case of theft was given and interpreted under this new method. In theoretical level what we mean by reform is to demonstrate the mistake or blunder made in the past and to substitute it for a better and convenient one. The point to be underlined is that the new one must be a better one than the former. This requires exposing the grounds which make it obligatory to get rid of the past one and to replace it with a better one. This forms the theoretical base of reform. After outlining this base we applied it to a case study, that's robbery and we tried to show how it is tackled in the Qur'an.*

Keywords: *Religious reform, religious thought, ijihad.*

- I -

1. Kavramsal Çerçeve

1a. Reform

Reform kavramı, 'form' kelimesinden türetilmiş bir kelimedir. Form (forme Fr.): Şekil, biçim, kalıp, örnek; anlaşılır, kavranılır yapı; bir özün, tözün, cevherin bir nesnenin dış özelliği. Form (forme), bir şeye kendi doğasına göre varlık, biçim, özellik verme. Örneğin, demokrasi, otokrasi (idarenin tek kişide olması) gibi. Form (forme); tertiple düzenleme, bir araya getirme yöntemi. İçerikten, esastan ayrı usul; herhangi bir maddeyi, belli bir biçime koyma; bir şeyin unsurlarını bir arada tutma ilkesi.

Form (forme): Biçimlendirmek, şekillendirmek, olmak; imal etmek, yapmak, düzenlemek; öğretim, eğitim, deneyimle biçimlendirmek, özellik kazandırmak, davranış geliştirmek, tertip etmek.¹

Bir nesnenin özelliği özünden ayırır. Bu, nitelik ile nitelenen yani sıfat ile mevsufun ayrı olması gibidir. *Form* kelimesini felsefede ilk kullananın *Aristo*

¹ Bütün bu tanım ve anlamları İngilizce-Türkçe (eski ve yeni), İngilizce-Arapça, İngilizce-İngilizce; Fransızca, Türkçe (eski ve yeni) ve felsefî sözlüklerden seçip derledik.

olduğu biliniyor. Aristo tabii ki form kelimesinin Yunancası olan ‘eidōs’ kelimesini kullandı, ancak² her zaman olduğu gibi terimsel (istilâhî) kavramlar temel anlamlarını sözcüklere dayandırılar. Aristo bir nesnenin varlığını iki şekilde anlatır: Biri onun özü (heyulâ, hile); diğeri de biçimi, şekli.³

Burada dikkate alınması gereken husus filozofun, form (biçim, şekil) ile heyulâyı, yani biçimlenen maddeyi birbirinden ayırmasıdır. Madde, öz, cevher (heyulâ) değişmez, ama biçimi, şekli değişir. Özün biçim ve şekil aldığı her biçimin ve şeklin içinde değişmeden süregelmesi, devam etmesidir.

Reform (reformer Fr.): Yanlışları, eksiklikleri gidererek daha iyi yapmak, düzeltmek, yolsuzlukları, ırza tecavüz etmeleri, kötülükleri, durdurup engelleyerek daha iyisini yapmak, kişiyi ikna ederek veya zorla kötü işlerini bıraktırıp iyi davranmasını sağlamak; şekil ve suretini değiştirip iyileştirmek, ıslah, tanzim ve tertip etmek, iyileştirmek; bozulmamış ilk durumuna getirmek, muzır (zararlı) bir usulü lağvetmek (kaldırmak, feshetmek, yürürlükten kaldırmak) ve yeniden teşkil etmek (Büyük R); dinde iyileştirmek, tenkih etmek, zararlı şeyleri ayıklamak, (Allah’a) dönmek, yapılan yanlıştan dönmek.

XIX. asırda Yahudiliğe bir biçim vermekle, tarihî Yahudiliğe akılcı düşünceyi ve geleneksel dini merasimleri sıkı göreneğinin gerekmezliğini normalleştirmek; Hıristiyanlık dininde de Protestanlığın mucidi olan *Luther* tarafından (1517) icad olunan tadilat, değişiklik, yeniden düzeltim, dinde düzeltim; su-i istimalin izalesi; yeni oluşum biçimi, dış görünüm.

Reformation: İslah, din ıslahı, yanlıştan dönme; nefis ıslahı, daha iyi duruma koyma veya girme; kötü gidişten dönüş; tövbe; 16. Yüzyılda dinî ıslahat; 16. Yüzyılda Protestan Kilisesinin tesiri ile neticelenen dinsel devrim; Roma Katolik Kilisesinin ıslahı.⁴

Reform kelimesi hakkında buraya aldığımız anlam ve kavramların hangisi, dinde reform olunca dini kökünden, temelinden değiştirme vardır; bu, dinde reforma düşman kesilip gereksiz yere konuyu saptırmaktan başka bir davranış değildir.

² D. D.Rumes, *Dictionary of Philosophy* (New Jersey, 1961) 21, 110

³ Hüseyin ATAY, *İbn Sînâ'da Varlık Nazariyesi* (Ankara, 1983) 96

⁴ Birinci dipnot.

1b. Tecdid

Arapça'da '*tecdîd*' kelimesi, Türkçe'de kullanılan ve yenileştirme, yeni yapma, tazeletme anlamlarına gelmektedir. Tecdid kelimesinin türetildiği kök 'c-d-d' olup üç temel anlamı olduğu söylenmektedir: Büyüklük, azamet, yücelik. İkincisi haz, nasip, hisse, zenginlik; üçüncüsü, kesmek olup kelimedede asıl olan mana budur. Örneğin '*Sevbin cedîd*' (yeni elbise) dendiği zaman, sanki terzi onu şimdi kesip biçti, anlamına gelir. Buna dayanarak herhangi bir şeyin üzerinden gün geçmemişe ona yeni, şimdiki şey denir. Bundan dolayı gece ile gündüze de iki yenileşen şey '*cedîdeyn*' denmesi, bir biri ardından her gelişleri, yeniden oluşuyor.⁵ Cedîd: Yeni sıfatından tecdîd, yeniletme, yeni yapma, yeniden yapmak, eskiyi bırakıp yeni bir şey almak, eskiyi düzeltip yeni duruma, biçime, şekle koymak; sağlamlaştırmak, yeni elbise giymek; onarmak, tamir etmek, güçlendirmek. Yeni demek, öncekilerden farklı olan bir şey olduğuna göre, yenide bir başkalığın olması, yeninin içerdidiği temel bir anlamdır. *Tecdîd* kelimesinin iki temel anlamı olduğunu görüyoruz: Birisi yenilemek, eski bir şeyi yeniletmek, yeni duruma getirmek; şimdi nasıl olması gerekiyorsa öyle yapmak, ona yeni bir biçim ve şekil vermek. Bunda yenilenen şeyin özünü, mahiyetini, maddesini yok etmek ortadan kaldırmak anlamı yoktur; sadece yönlendirme, biçimlendirme anlamı vardır.

İkinci anlamı yeni bir şeyi ortaya koymak, olmayan bir şeyi icâd etmek, eskiden olmayan bir şeyi üretmek, yeniden yapmak, hiç yok iken yeni bir şeyi varlık dünyasına çıkarmak.

Reform kelimesinin Türkçemize ne zaman girdiğini tespit etmek zor olmasına zor; ancak Avrupalılaşma sürecinin başlangıç tarihi olarak kabul ettiğim ilk Deniz Mühendislik Okulu'nun kuruluşu olan 1774 den ve 1839'daki *Tanzimat Fermanından* sonra kullanımının ağırlık kazandığını düşünüyorum. Çünkü Tanzimat'ta Türk eğitimine ve idaresine yeni düzenlemeler getirildi. Kuşkusuz bunların içinde müslümanların hoşnut olmadıkları, dîni hükümlere aykırı olanlar da vardı ise de, bunlar devletin idaresini ilgilendiriyordu. Medrese de bu yeniliklerden pek uzak kalamadı. Kadı yetiştirmek üzere medreseye bağlı, ancak medrese dışı yeni bir programla 1854'de yeni bir okul açma zorunda kaldı. O zaman dinde bir yenileşmeye, *reforma* ihtiyaç olduğu, yapılan reformların estirdiği hava neticesinde ilgili kesimlerin zihinlerinde çakmaya başlamış olmalıydı. Bütün bu yeniliklere medrese kesimi ve ulema alınmadığı için, onlar bu reformların dışında bırakılmışlardı. Bir gün kendi başlarına da bir yenilenme, reform belasının

⁵ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyis 'el-Luğa*, Mısır 1366 (h)/1946 (m) 1/406,409.

geleceğini düşünmeye ve ondan ürkmeye başlamışlardı. Devleti elinde tutan yenilikçiler, artık dinde de bir reform ve yenilenme hareketinin başlatılması gerektiğini telaffuz etmeye ve dillendirmeye başladıklarında, dinî kesim buna karşı çıktı ve dini tahrif etme, değiştirme, dinsizlik olarak suçlamaya koyuldular. Şimdi de düşünmeden, araştırmadan aynı tepkiyi sürdürüyorlar.

Dediğimiz gibi reforma karşı çıkmanın birinci nedeni, kelimenin müslüman olmayan milletlerin dilinden gelmesi, ikinci neden de bunu medreseye karşı olan kesimin kullanmasıdır. Diğer sebepler, yan sebeplerdir. Oysa reform kelimesinin karşılığı olan ‘*tecdîd*’ kelimesi İslâm din kitaplarında, Hz. Peygamber’in sözlerinde uydurma veya zayıf olsa da-bulunmakta. Bazı âlimleri müceddit (yenilikçi) olma unvanları ile sıraya koyup övmekte oldukları bir gelenek de oluşturmuşlardı. 1940-1950’li yıllarda eski medrese âlimlerinden birisi bu ‘*müceddid*’ mertebesine ulaşma arzusunun; Hz. Peygamber’in bir sünnetini yapmaya çalışmanın, insanı mücedditler mertebesine çıkaracağını söyleyerek kendisini Hz. Peygamber’in sünneti saydıkları sakal bırakmaya vererek sergilemişti. Dediğim gibi, reforma karşı çıkanlar, haklıklarını ispatlamak uğruna, tuttular tecdide, yenileşmeye de karşı çıkmaya başlamışlardır. On beş sene önce ‘*İslâm’da Yenilenmenin Kuralları*’ adıyla bir eser yazdım. Fakültedeki meslekdaş dostlarım, eserin adını değiştirmemi tavsiye etmişlerdi. Kitap üç yüz küsür sayfa ve şu anda basıma hazırdır. Çünkü din adamları ve halk, dini yeniden anlamayı hâlâ dinsizlik kabul ediyor. Elli sene önce başlattığım ‘*yenilenme*’, dini yeniden anlama anlamında ‘*tecdîd*’ kelimesini, onu dinsizlik sayanlar tarafından telaffuz etmeye çalışmalarını bir gelişme saymalı mı? Çünkü bir kavramın gereğini yapmak için önce onu dillendirerek benimsenmesini yaymak gerekir.

Öncelikle şunu söylemek yerinde olacaktır. Herhangi bir alanda yenilik yapacak yeni bir şey ortaya koyacak, yeni anlamlar, buluşlar üretecek o alanın insanıdır. Dinde reformu, din bilginleri, müçtehitler; bilimde reformu ise filozoflar, düşünürler yapar.

1c. Bid’at

Yenilenmenin, tecdîdin, reformun İslâm fikir tarihindeki olayına ‘*bid’at*’ denmiştir. Bid’at, yepyeni bir şey ortaya koymaktır ki, bu kelimedden *ibda*’ kelimesi türer ve örneği olmayan bir şeyi yapmak, icat etmek, yaratmak demektir. Bid’at yeni bir model, biçim, tarz ortaya koymak anlamındadır. Arap putperestleri de Hz. Peygamber’i ve Kur’ân’ı yermek, insanların gözünden düşürmek için değişik ve bir biriyle çelişen tutumlar ortaya koyuyor ve deyimler, söylemler kullanıyorlardı.

Bazan Kur'an'a eski masallar der, bazan da Hz. Muhammed'e yenilikçi, bid'atçı, diyerek eskiye karşı yeni bir oluşumu kurduğu için gözden düşürmeğe çalışırlardı. Kur'an bu itiraz ve yermelere cevap verirdi. Buna Kur'an şu yanıtı vermektedir:

“De ki: ‘Ben, elçilerin içinde ilk (bid'atçı) değilim. Bana ve size ne yapılacağını bilemem; ben sadece bana vahyolunana uyuyorum.”(46/9).

Kur'an'ın kullandığı “bid' ” kelimesinin sözlük anlamında şunlar var: yapılan ilk şey, örneksiz, öncesiz bir tarz, yeniden olan nesne; yeni model, olağanüstü bir şey, yenilik heveslisi, yenilik özentisi olma; bir niteliğin en son gayesine ulaşma ki, bilgin olma, yiğit olma, şerefli, onurlu olmada gayeye varma. Bunun için Kur'an'ın Türkçe çevirilerinde bu kelimeye “ilk”, “ilki” (ben de bunu yeğledim) diyen ile “türedi” (Hamdi Yazır), diyenler olduğu gibi, İngilizce çevirilerde de aynı birbirlerine yakın ‘bid’ kelimesinin içeriğine giren kelimeler kullanılmıştır.

Dikkat edilecek olursa âyette üç cümle yer alıyor. Birinci cümlede Peygamber'in ilk olmadığı ifade edilirken, geçmiş peygamberler ne yaptıysa, kendisi de aynısını yapıyor. Peygamber olmak yeni bir şey değil; peygamberler toplumu, toplumun dinini ıslahla uğraşmışlar, ben de (Muhammed) aynı şeyi yapıyorum. Bunda şaşılacak bir şey yok. Ortaya koyduğum şeyleri ün kazanmak ve şöhret yapmak, yenilik özentisi olarak yapmıyorum. İkinci cümle, birinciye açıklıyor. Böyle yapmakla ve demekle beraber benim ve sizin başınıza neler geleceğini bilirim, davasında da olmadığım için size bir otorite kurmak niyetinde olmadığımı ifade ediyorum. Üçüncü cümle ise, bu söylediklerimde ve yaptıklarımda kendime ulaşan bir bilgiye göre yapıyorum; herkesin bu bilgiyi açıkça bilme imkânı olduğu için doğrusunun, yanlışının, ne olduğunu bilebileceklerini ifade ediyor. Bu *sübjektif*, insanın içinde ve dünyasında kalan bir bilgi olmayıp herkesin görüp değerlendireceği *objektif* bir durumun bilgisi olduğunu ortaya koyuyor.

Putperestler Hz. Peygamber'i yeni bir şey ortaya koymakla, bid'atçılıkla nitelendirmelerinde kendi geleneklerine göre haklı idiler. Çünkü Hz. Muhammed onlara yeni bir biçim, deneyim, eylem, yeni bir oluşum getiriyordu. Bu onlara göre yeni bir şey idiye de aslında o ezeli, tarihin derinliklerinden süzölüp gelen bir gerçeğin kendi dillerine göre anlatımı idi. Bunun için Hz. Muhammed bir bid'atçı, yenilik düşkünü değildi. Ancak gelenekçi, eskicilik düşkünü de değildi. Ne olursa olsun, sadece yenilik olsun diye, değişik bir şey ortaya konması davasında değildi. O, gerçeği, gerçek olanı tekrar gündeme getiriyor; bu ortaya koyuştaki özellik ve yenilik onun anlatım tarzında ve kolayca uygulanabilecek biçimde ve şekilde doğru olmasında idi. İşte geleneklere, törelere bilinçsizce ve körükörüne uyanlar, bu kadar

yeniliği bile kavrayamadıklarından tümden yeniliğe, yeni tarz bir anlatıma karşı çıkıyorlardı. İlk müslümanların içinde, tarih boyunca ve günümüzde benzer gelenekçiler ve eskiye düşkün, yeniliğe düşman olanlar bulunagelmıştır. Hele aşağı yukarı üç asırdan beri yenilik (bid'at) düşmanları İslam toplumlarına hakim durumda olduklarından, İslâm milletleri ve toplumları dünyanın kalkınmış milletlerinin çok gerisinde kalmanın sıkıntısını çekiyorlar. İslâm dünyasının geri kalmışlıktan birey, toplum ve devlet olarak çektikleri sıkıntının nereden kaynaklandığını araştırmıyor, bilmiyor; çünkü düşünmeğe, fikir üretmeğe, yeni bir söyleme karşı amansızca düşmanlık yapıyorlar.

1d. İctihat

İslâm'da reform yapmaya *ictihad yapmak* denir. Bundan dolayı her müctehid *reformcudur*. İctihad demek, 'dinin ana kaynaklarına dayanarak, onlardan hareket ederek yeni bir hüküm çıkarmak ve yeni bir anlayış ortaya koymaktır'. İslâm'ın ana kaynakları **akıl** ve **Kur'ân**'dır. Hz. Peygamber'in sözleri ve işleri (Sünnet); bu iki kaynağı kullanmanın örnekleri, yöntemi ve bu iki kaynağın yorumu ve açıklaması, tefsiridir. Bunlar zamana, mekâna, bireye ve topluma göre değişir. Hz. Peygamber'in örnek olması, O'nun yaptığının aynısını, tıpkısını yapmak, kopya etmek, taklit etmek anlamında olmayıp insanların yararlarını gözeterek, hedef alarak örnekler üretmektir. Tek ve basit bir örnekle bu şu demektir:

Günümüz İslâm dünyasında ictihad konusunda üç türlü görüş vardır:

a. Bazı kimselere göre ictihada hiç gerek yoktur. Eski müctehitlerin sözlerini anlayıp uygulamak yeter. Görüldüğü gibi bunlar İslâm'ı ve dünyayı anlamamış, düşünmeye karşı bağınaz kişilerdir. Bu gibileri siyasette, devleti idarede de görmekteyiz.

b. Bazı kimseler ise geçmiş müctehitlerin yaptıkları ictihadlar olduğu gibi kalıp uygulansın, onların ictihadları bulunmayan konularda yeni ictihad yapılmasını doğru ve gerekli görürler.

c. Üçüncü tür ictihad görüşü, geçmiş müctehitlerin ictihad yaptıkları konularda da yeniden ictihad yapmak doğru ve gerekli olduğu gibi, yepyeni olaylar hakkında da yeni ictihadlar yaparak hüküm vermek gerekmektedir. İctihad hiç kimseyi bağlamaz. Buna 'ictihad mülzim değildir' denir. Bir müctehid kendi ictihadına uymak mecburiyetinde de değildir. Çünkü o da ictihadını değiştirebilir.

Geçmişteki müctehitlerin koydukları ictihad kuralları, kendi zamanlarındaki bilgi düzeyine, insanların anlayış ve şartlarına, ihtiyaçlarına göre olduğu için, onları

tekrar gözden geçirerek değiştirmek, günümüzün bilgi düzeyine ve şartlarına göre yepyeni kurallar koyarak ictihad yapmak gerekmektedir. Geçmişte kullanılan kuralların geçerli olanlarını reddetmeye kuşkukusuz ilmî açıdan da imkân bulunmayacağından, onlar da kullanılabilir.

Reform değiştirmek olmayıp yanlışları düzeltmek, ıslah etmek, salih amel işlemek, yararlı bir iş yapmaktır. *Reform* ve *ictihad* yapmak, kayıtsız ve şartsız düşünmekle olur. Kötü yönde değiştirmeye ve bozmaya reform denmez; ona *deform* denir.

Reform kelimesini kullanmamın gerektiğine inanıyorum. Arapça'da kullanılan '*tecdid*' ve Türkçe'de kullanılan '*yenileme*' ile, gene Türkçe'de kullanılan '*yenilikçilik*' arasında fark, dindar ile dincilik, lâik ile laikçilik arasındaki fark gibidir. Yenileme, bir şeyi, daha iyi bir duruma getirme, yenilikçilik ise herhangi bir yeni şey yapma, eskiden olmayan nesne yapma, bu doğru da olabilir yanlış da. Yenilemek ise eskiden olan bir şeyi güzelleştirme, daha iyi yapma anlamını ifade eder. Bid'at kelimesi aslında kök olarak yeni bir şey ortaya koymak olduğu için iyisi ve kötüsü olursa da bid'atin kökünde gene de iyiye yönelik bir kavram vardır. Bunun için edebiyatta ve güzel sanatlarda '*bedii*' kelimesi, güzel bir şey ortaya koyma anlamında kullanılmıştır.

'*Yerin ve göklerin bedii*' (2/117); yani örneksiz en güzel biçimde yaratana.

Ne var ki reform kelimesinde de asıl anlam güzel yapmak, iyi yapmak, güzelleştirmek, iyileştirmektir. Reform kavramında kötü, çirkin bozuk anlamı yoktur. Ben burada reform kelimesi kullanıyorum diye, onun kullanıldığı dilde olmayan, kendimce bir mana vermediğimi kanıtlamak için günlük dilde kullanılan küçük İngilizce sözlüğün tanımını, İngilizce olarak buraya almak istiyorum:

Reform:

1. To make better, by removing abuses (Yanlış kullanışları gidererek daha iyi yapmak).

2. To improve morally; persuade, or educate to a better life (ahlâkça daha iyi yaşama göre düzeltmek; iknâ' etmek veya eğitmek).

3. To give up sin or error (günahı veya yanlışları vazgeçmek, günahı ve yanlışları bırakmak).⁶

⁶ Funk and Wagnells, Standard Dictionary, First Signet printing, August, 1980, USA.

Görüyoruz ki reform kelimesi herhangi bir şeyi veya işi yeniden herhangi bir biçimde değiştirmek veya yenilemek olmayıp herhangi bir şeyi veya işi daha iyi yapmaktır. Reformda hem iyi, hem kötü kavramı yoktur. Sadece *daha iyi* kavramı vardır. Arapça da buna karşılık '*islâh*' kelimesi kullanılabilir. Tecdîd kelimesi yenileme daha iyi ve güzeli yapma anlamına olursa, reform karşılığı olarak kullanılabilir. Türkçe'de yenileme, yeni bir şey yapma anlamına kullanılırsa, reform kelimesinin tam karşılığı olmaz. Ancak yenileme bir şeyi daha iyi yapma anlamında kullanılırsa reform'un tam Türkçe karşılığı olur. Kur'ân'ı Kerîm bunun için '*islâh*' kelimesini kullanmaktadır. *Islâh*'ın kökü '*salah*'tır. Salah, 'iyilik, yararlılık, iyi olma' dan türeyen '*islâh*' kelimesi daima iyiyi yapma, iyiye göre düzeltme kavramı bütün türemişlerinde işlem bir anlamdır. Bunun için her zaman derim ki Kur'ân'ı Kerîm eskimeyen, her zaman kullanılabilen çok teknik, incelikli kelimeler kullanır.

Reform kelimesinin karşıtı olan '*deform*'; şeklini, biçimini bozmak, çirkinleştirmek, deforme etmek, yok etmek, harap etmek demektir. Arapça'da bunun karşılığı olarak '*bid'ât-i seyyie*' konulabilir. Anlaşıyor ki, reform, bozma, kötü biçime koyma, anlamına kullanılmadığının kanıtı olarak deform kelimesinin bulunmasıdır. Reform mutlaka temelde iyi yapma, deform da bozma, kötü yapmadır.

2. Reformun Bilgisel Temeli

Dinler tarihine baktığımız zaman, dinde en son ve en köklü reformu Kur'ân'ın getirdiğini görürüz. Kur'ân'ın anlattığı peygamberlerin her biri, bozulan dinde reform yapmış, bundan dolayı da sert, güçlü direnişlerle karşı karşıya kalmışlardır. Bunların en sonuncusu ve köklüsü, Kur'ân'ın dinde yaptığı reformdur.

Kur'an'ın köklü bir reform gerçekleştirmek için yaptığı ilk şey, bilgi anlayışını değiştirmek olmuştur. Kur'ân'ın insana getirdiği yegâne şey bilgi kuramı, yani bilgi teorisi, epistemolojidir ve bu kuramını üç sacayağı üzerine oturtmuştur:

a) Bilgi, b) Yöntem, c) Düşünme.

a.) Kur'ân bilgi elde etmenin kaynaklarını da belirtmiştir.

1) Beş Duyu,

2) Vicdan

“Allah sizi annenizin karnından çıkardığı zaman hiçbir şey bilmiyordunuz. Size kulak, gözler ve gönüller vermiştir.”(Nahl, 16/78; Mülk 67/23).

“Bilmediđin Őeyin ardına dūŐme, Dođrusu kulak, gōz ve gōnūl, iŐte bunların hepsi, sorumludur.”(İsrā, 17/36).

3) Hazır bilgi, Kur’ān beŐ duyunun ve vicdānın dıŐında bir de baŐkasının bilgisinden yararlanmayı önermiŐ, onu da bilgi kaynağı olarak kabul etmiŐtir. Bu aslında hazır bilgi demektir. Bunun iŐin Kur’ān ‘oku!’ emriyle baŐlamıŐtır. ‘Oku’ emrinin tūmleci(mefulu), gōsterilmemiŐ, belirtilmemiŐtir. Bunun anlamı ‘her Őeyi oku!’, demektir. İnsan neyi okur? BaŐkasının yazdığını, yazılanları veya daha Őnce okuyup ezberlediği Őeyi okur. Bu, baŐkasının bilgisinden yararlanmaya emir demektir.

b) Kur’ān’ın getirdiđi yōntem, ‘*tūmevarım*’ yani, cūziyattan kūllyata gitme yōntemidir.

“Sōzlere kulak verip de en gūzeline uyan kullarıma mūjde ver. Onları Allah dođru yola eriŐtirmiŐtir. İŐte onlar Őzgūn akıllılardır.”(Zūmer, 39/18).

Bu āyet *tūmevarım* metodunu, yōntemini ortaya koymaktadır. Bu yōntem iyi Őeyleri teker teker Őđrendikten sonra, aralarında karŐılaŐtırma yapıp en iyisini, en gūzelini, en doğrusunu bulup almayı önerir. Bertrand Russell, ‘on yedinci asırda, Francis Bacon’ın ortaya attığı ve Aristo’nun ilimde otoritesini yıktığı ilmī metot (yōntem) budur’ demiŐtir. İŐte Kur’ān, Aristo’nun otoritesini bu āyetle Bacon’dan bin sene Őnce, daha yedinci yūzyılın baŐında yıkmıŐtı. Bertrand Russell, İŐlām felsefesini bilmediği iŐin Őyle demiŐtir.

Tūmevarım (endūksiyon, istikra’), tekil olguların gōzlemlenmesiyle veya olguların tek tek denenerek kaydedilmesiyle, tūmū iŐin gerŐeklik ve hapsini iŐine alan tūmel ve genel Őnermelere, ifadelere ulaŐmaktır. Bu mantıksal bir iŐlem ve bir tūr akıl yūrūtme yoludur.

Bunun tersi olana *tūmdengelim* (dedūksiyon, kūllyattan cūziyata gidif) denir ki, Őnce tūmel, kūlī, genel bir kural konur, kanun yapılır; sonra o kural ve kanun tikellere ve bireylere uygulanır.

Tūmdengelimle yapılan kanun ve konulan kural, baskıcı, Őzgūrlūđū kısıtlayıcı ve engelleyici olur. Őūnkū daha Őnce bireyler ve tikeller incelenmediđi iŐin, onlara uygulamakta Őok aksaklıklar meydana gelir. Bu, toplumun bireyelerinin durumlarını incelemeden, fildiŐi kuleler iŐinde yapılan kanunların baŐarısızlıđına gōtūrūr. Bundan dolayı ilmī bir yōntem deđildir.

c) Kur'ân düşünmeye çok önem vermiş, düşünmeyen kimseyi 'davar' saymış ve o tür kimselerin başına pislikler, felâketler yağacağını bildirmiştir.

“Beyinleri olup anlamayanlar, gözleri olup görmeyenler, kulakları olup işitmeyenler, işte bunlar davarlar gibidir, belki de daha aşağıdadırlar.”(A'râf, 7/179).

“Allah katında canlıların en kötüsü, sağır olanlar, dilsiz olanlar ve düşünmeyenlerdir.”(Enfâl, 8/22).

“Allah düşünmeyenlerin üzerine pislik felâketler yağdırır.”(Yûnus, 10/100).

Müslümanlar bilgi kuramının bu sacayağının her bir ayağına, bilgi kaynaklarına, *tümevarım* yöntemine ve düşünmeye on birinci asra kadar önem verdiler ve onu uyguladılar. Bunun sonucu olarak bir dünya medeniyeti kurdular ve bir dünya felsefesi yaptılar.

İslâm Hukukunda Hanefiler *tümevarım* yöntemini kullandılar. Önce olayları inceleyip sonra kitabın yazdılar. Oysa Şafîiler *tümdengelimi* kullandılar. Önce kuralları koydular; sonra onları uygulamaya dâir kitaplar yazdılar. On birinci asra kadar bu iki yöntem kullanıldı. Ayrıca

On birinci asırda Haçlı seferleriyle birlikte Doğuya gelen Hıristiyanlardan Müslümanlar *tümdengelim* (Külliyattan cüziyata gitmek) yöntemini aldılar ve Hıristiyanlar da Müslümanlardan *tümevarım* yöntemini alarak, bir yöntem mübadelesi yaptılar. Böylece Müslümanlarda *tümdengelim* yöntemi yaygınlaşmış üstün gelince, ilim durakladı. Buna mukabil Hıristiyanlarda ilmî çalışmalar başladı. Müslümanlar hâlâ *tümdengelim* yönteminde yanılığın yanılığına, felâketten felâkete düştüklerinin nedenini bilmiyorlar, aramıyorlar; çünkü düşünmüyorlar.

Siz düşünüyor musunuz?

Bugün Türkiye her şeyde, özellikle kânunlarda, kânun yaparken *tümdengelim* yöntemini kullandığı için, başarıya ulaşamıyor. Bir felâketten daha kötüsüne düşüyor; iflâstan iflâsa gidiyor. Bunun nedeni *tümevarım* metodunu kullanmamasıdır. Bütün eğitim ezberciliğe, tek şeyi öğretmeye dayanması, *tümdengelim* yöntemini kullanmanın bir sonucudur. 1774'den beri hâlâ *tümevarım* yöntemini kullanmayı öğrenemedik. Çünkü uzun yoldur, masraflıdır, çıkar getirisi azdır, fikir ürettiği için zordur. Kânunu fildişi kulesinden yapanlar, uygulamaya koymadan çizerler veya kânun Cumhurbaşkanından döner ya da Anayasa mahkemesinde iptal edilir.

1774'den beri Türkiye ilmî yöntemi alma niyetinde ve eğilimde olmadan, sadece teknik bilgiyi hazır olarak taklit etmeye başladı. Bilgi ile yöntemin birbirinden farklı olduğunun ve yöntemde olan geleneksel *tümdengelim* yönteminin dışında, onun zıttı olan *tümevarım* yöntemini anlayıp, farkedip özümseyemedi. Onu hiç duymadı. Onu hiç bilemedi demek belki biraz suçlama taşıyabilir. Ancak, görünen odur ki, bütün hükümetleri, idarenin, kânun koyucuların, siyasilere ve kanun uygulayıcıların iki de bir zihinlerinin ve ayaklarının sürçmesi herkes tarafından görülürken, kınanırken kimse bunun sebebine inmiyor. İşte onun sebebi bilgi kuramı eksikliğidir.

Biz bunu dinde, dini düşüncede reformda ve dindeki bilgi kuramının gereğini gündeme getirip anlatarak uygulamaya koymak çabasını göstermeğe çalışıyoruz. Bilgi kuramı içinde, öncelikle üzerinde durulması gereken Türkçe'de dînî kavramları, düşünceyi geliştirmek için gereken kelimelerin anlamlarını yeniden ele almak, günümüzün anlayışına göre açıklamak ve belirlemek, netleştirmekle insanlara açık seçik, kolayca anlayıp üzerinde düşünebilecekleri önermelere, çıkarımlara ulaşmalarını sağlamaktır. İşte bunun için dinde reform yapmanın ne anlama geldiğini açıklamak gereksinimini gidermeğe çalışacağım.

3. Yöntemsizlik - Tutarsızlık

İslâmci kesimde ilmî olmayan, gerçeğin peşinde olmayan bir tutum şudur: Başkasından gelen bir fikre karşı çıkmak, ona düşman olmak; onun doğru, yanlış olduğuna bakmadan, madem başkasındandır, öyleyse o mutlaka yanlıştır, peşin fikirlilik ve inançla onunla mücadele etmek. Bu zihniyeti İslâm'ın ilk asrında da görüyoruz. Ancak o zaman topluma hakim durumda olmadığı halde, bazı alimlerin öldürülmelerine sebep olmuşlardı. Bir âlim bir fikir veya yeni bir açıklama ortaya attığı zaman, hemen onun soyu sopu araştırılır, bulunamayınca uydurulur; işte Habeşî, Yahûdî, Hıristiyân veya Mecûsî olduğu ileri sürülerek dini yıkmaya çalıştığı, mürted olduğu, dinden çıktığı, kafir olduğu, dini inkar ettiği için öldürülmesine fetva verilmiştir. Tarihte ve günümüz Türkiyesinde bu durum, devlet ve rejim düşmanlığı ile gittikçe sertleşmekte değil midir? Ne var ki İslamcı kesimde durum böyle olduğu gibi, solcu kesimde, laikçi kesimde de aynı anlayış hiç eksilmeden sürdürülmekte, karşı kesimin övgüsüne bile razı olunmamakta, düşman gözü ile bakılmaktadır. A grubundan biri B grubundaki bir adamı haklı bir işinden dolayı övse, B grubundakiler, kendi adamlarını hain sayabilmektedir. A grubundakiler ise karşıtlarını övdüğü için kendi gruplarından çıktığına hükmetmektedir. Düşmanlık fikre değil, kaynağına, sahiplerinedir. Bunun için fikre, anlamaya, düşünmeye bakmadan, onun doğru veya yanlış olduğunu tartışmadan,

kimin söylediğine bakılarak hangi kesimden olduğu ve geçmişinde kimden yana tavır koyduğu gözönüne getirilir. O kadar yapıcı çözümler getiren düşünce sahiplerinin cezaya çarptırılması veya öldürülmesinden sonra, kim bir daha öyle kurban olmaya cesaret edebilir?

Sözün, düşüncenin kendisine değil, kimin olduğuna bakılır. Tarihte İslâm âlimleri, hele sekiz yüz sene önce yaşamış büyük Kelâm alimi *Fahrüddîn-i Râzî* bile bu tutumu tenkit etmişti. O halde ‘*kim dedi*’ değil, ‘*ne dediğine*’ bakmak, ilmin temel ilkesidir. Eskilerden gelen tutumların başında, kelime düşmanlığı da vardı. Mesela *felsefeye* düşmanlık, bu kelimenin *Yunanca* olmasındandır. Eğer Yunan milleti ilk dönemlerde müslüman olsaydı, bu kelimeye bu kadar düşmanlık olmazdı. Siz felsefeyi *Arapça*’ya ‘‘*hikmet*’’ diye tercüme ederek kullanırsanız, herkes aynı anlamı ‘*hikmet*’ kelimesinin içinde kolaylıkla kabul eder. Ama ‘*hikmet*’e *felsefe* dersiniz, isyan eder, hayır *felsefe* değil, *hikmet* der durur. Günümüzde *demokrasi* kelimesi ve *reform* kelimesi de İslâmcı kesimde, aynı cezaya çarptırılmaktadır. Oysa demokrasi *şûra* adı altında, reform, *tecdîd* adı altında, *laiklik*, *din işi*, *devlet işi* adı altında tartışılmış olsa görülür ki, karşıt olanlar daha sempati ile her biri kendi meselesi ile uğraşıyor durumda olarak anlayışla tartışırlar.

Senelerce önce Hz. Peygamber’in ‘*İkindi namazı Benû Kurayza’da kılınacak*’ sözünün hikâyesini ve anlamını kitabımda yazmıştım. Sandım ki, biraz İslâm tarihini ve kültürünü bilen bunu anlar. Sonra kitaplarla uğraşan benim yaşımda bir adam bana, bunu niçin yazdığımı sordu. Ben de sebebini anlattım. Anladım ki, bir tarihî olayı anlatırken ondan anlaşılması gereken dersi ayrıca vurgulayarak açıklamak gerekiyor. Kuşkusuz düşünen kimse, anlatılan bir olaydan neler anlamak gerektiğini anlar ve anlayana da rastladım. Mesela üç sene önce Barselona’da Dünya Eğitim Sempozyumunda karşılaştığım bir Türk Profesörüne sohbet esnasında, müslümanların nasıl İslâm’dan ve Kur’ân’dan saptıklarını anlatırken dedim ki: Dokuzuncu Mîlâdî (Hicrî üçüncü) asırda, mezhepler teşekkül ettikten sonra, mezhebe bağlı âlimler, hep mezhep kurucusu imamları adına konuşmaya başladılar. İmamımız veya falan imam şöyle söyledi, demeyi gelenek ve daha çok onu önemli bir kural haline getirdiler. Bunlara ‘*mukallit*’ denir. Bu adı da kendilerine, kendileri taktılar. Bunlar kendi sahalarında konuşacak ilmî şahsiyet ve fikir sahibi değildi. Başkasının adına konuşmak, İslâm’da en büyük sapma ve yanlış olduğunu anlattım.

Bu tarihî bir olaydır. Biraz sustuktan sonra ben profesöre buna günümüzdeki ilâhiyatçıların dışındaki kişilerden, özellikle sağcı. Aslen ideolojistlerden ve siyasetçilerden örnekler verince, bana dedi ki, siz anlatınca ben zaten günümüzdekileri anladım. Ne var ki, böyle anlayışlı zatı ilâhiyatçılarda bile bulmak

zor oluyor. Onlara göre tarihi olaylar, şartlarına göre olmuş, bitmiş ve kutsallık kazanmışlardır. Onun için o olaylara bakarak başka yeni bir şey anlamak, bir yenilik olacağı için asla öyle bir yeniliğe ve *bid'ate* gidilemez, davası güdülmektedir. Din hep tarih olarak anlatılıyor. Hayatta nasıl olması gerektiği anlatılmıyor. Kanunlara en çok uymayan, kanunu yapanlar olduğu gibi, dine de en çok uymayanlar din adamlarıdır ve din okutucularıdır. Ayrıca yanlış anlattıkları dinin yanlışlarına daha çok uyuyorlar. Böyle olan bir müslüman din adamına kıymet verilen bir toplumda bir iyilik ve hayır bulunur mu?

4. Gerekçe – Söylemin Nedeni

Yukarıda değindiğim Ben Kurayza olayını burada açıklayarak İslam'da din anlayışına temel teşkil eden iki anlayış farkını ve zihniyetini temellendirmek gerekiyor.

Hendek savaşında müslümanlarla olan anlaşmayı bozup müslümanları arkadan vurmak isteyen Ben Kurayza kabilesiyle savaşmak için Hz. Peygamber'in söylediği şu sözün anlaşılmasında sahabe iki ayrı gruba ayrılmıştır: "*İkinci namazı Ben Kurayza'da kılınacak.*"

Müslümanlar Ben Kurayza yolunda iken akşam olmak üzeredir. İkinci vaktinde Ben Kurayza'ya varamayacaklarını anladılar. Ne yapacaklarını aralarında tartıştılar. Kimisi dedi ki, Hz. Peygamber Ben Kurayza'da kılınacak dediğine göre vakit ne olursa olsun, ikinci namazı orada kılınacak, demektir; çünkü Hz. peygamber'in sözü de '*şeri'at*'tır. Kimi sahabe de dedi ki, Hz. Peygamber'in bu sözü söylemesinin amacına bakalım. Hz. Peygamber'in amacı, o kadar sr'atli gidilecek ki, güneş batmadan oraya varılacak ve ikinci namazı, güneş batmadan orada kılınacaktır; ikinci namazı hem Kur'an'ın emri, hem de vakte bağlı önemli ibadetlerden biridir. Biz Hz. Peygamber'in bu sözünün amacını, söylemesinin sebebini böyle anlıyoruz. Bu sebep namazın vaktini değiştirmeyi gerektirmeyeceği için, biz ikinci namazını Ben Kurayza'ya varmadan kılarız, dediler ve yolda namazı kıldılar. Ötekiler ise ikinci namazını güneş battıktan sonra, ulaştıkları Ben Kurayza'da kıldılar. Bu iki grubun fikri ve uygulamalarına Hz. Peygamber bir ses çıkarmadı. Herkesin anlayışı, kendi anlayış seviyesini gösteriyordu. Bu iki grubun topluma hâkim olmalarının etkisini kısaca izleyelim.

İslâm bilginleri bu olayı iyi değerlendirerek insanları iki büyük karşıt gruba ayırdılar:

a) Sözlük anlamına takılıp bağlı kalanlarına ki bunlar sözlük anlamına göre hareket edip ikindiye Benû Kurayza'da kılanlardır. Bunlara *Lafızcılar*(lafziyyûn) adını verdiler. Sonraları bunu metot, yöntem olarak benimseyenlere '*Zâhirîler*' dendi ve böylece Zahirî mezhebi doğdu. Ancak başlangıçta zahirî, lafızcı olmayan mezheplerin imamlarına uymayı gelenek haline getirip ilk imamların sözlerine takılıp bağlı kalmayı yeğleyenler ve kendilerine '*mukallit*' diyenler de Zâhirîler gibi düşünüp davranarak sadece imamlarının sözlerini anlamakla yetinenlere '*Nasscılar*' (nassiyûn), nass'a, söze bağlı kalanlar denmiştir. Bunlar mezhepçiler, mukallitler olup her zaman yeni bir fikir üretmeğe ve yeni bir ictihâd yapmaya karşı çıkarlar; bunlar günümüzde de İslâm millet ve toplumlarına siyasilere çıkarlarının etkisinde hâkimiyetlerini sürdürmekte, müslümanları düşünceden, bilgiden ve medeniyetten geri bırakmaktadırlar. Ve bunu da cahil ve düşüncesiz bırakılan halka en iyi müslümanlık olarak aşılarda ve öğütlemekteler. İslâm dünyasının bütün sıkıntısı, başbelâları bunlardır. Mezhep imamlarını ve mezhep içtihatlarını nass(Kur'ân metni) yerinde görerek onlara nass işlemi yapanlar, onları lafızcı gibi anlar ve onların yanlışlarına yanlış bile diyemezler; çünkü yanlış doğrudan ayırdedemezler.

İşte Benû Kurayza olayında lafızcıların İslâm din ve düşünce tarihindeki serencamının, varlığının sonucu budur.

b) Hz. Peygamber'in sözünü söylemesinin amacına göre yorumlayarak ikindi namazını Benû Kurayza'ya varmadan yolda kılanlara *akılçılar*(akliyyûn) adını vermişlerdi. Çünkü bunlar iki şeyi karşılaştırdılar: Biri, ikindi namazını vaktinde kılmanın farz, gerekli olması ile Hz. Peygamber'in sözünün sonucunu bu farzı zamanında îfâ etmenin imkansızlığı ile karşılaştırdılar. Hz. peygamber'in sözü açıkça ikindi namazının vaktini güneş battıktan sonraya alınmasına âit bir ifade yoktu. Bu şu demektir: İkinci namazını güneş batmadan, Benû Kurayza'da kılmağa çalışın. Benû Kurayza'da kılınması gene güneş batmadan olacaktır. Namaz güneş batmadan olacaksa, o zaman Benû Kurayza'ya varmadan kılınmalıydı. İşte Hz. peygamber'in sözünden amacının çok hızlı ve sür'atli, gitmeyi anladılar. Yoksa ikindi namazının vakti o an için kaldırılmadı. Sür'atli gittiler, ancak yetişemeyeceklerini anlayınca namazı yolda kıldılar. Her iki taraf da Hz. peygamber'in sözüne göre hareket etti. Birinci grup sözün, sözlük anlamına, ne dediğine baktı, ona göre hareket etti; anlayışları o kadardı; ikinci grup ise sözden ne demek istendiğine, sözün amacının ne olduğuna baktı. Ve anladığına göre hareket etti. biz bu hususta şu deyiimi ortaya atıyoruz: Ne dedi? Ne demek istedi?

Ne dedi'yi herkes anlar, bunu anlamakta cahil, âlim, çocuk, büyük arasında fark yoktur; çünkü sözlük anlamında hiçbirini bir emek vermiyor ve aklını çalıştırmıyor, çalıştırmasına ihtiyaç bulunmuyor. Bunun için ne dedi'yi anlamak, emeksiz bir anlayış olduğundan, buna 'ictihâd' denmez. Ne demek istedi'yi anlamak için kafayı çalıştırmaya ve bir zihnî emek vermeğe ihtiyaç olduğundan dolayı, buna 'ictihâd' denilir. Öyleyse, ne demek istediğini anlamak içtihattır. Ve bu içtihatla olur. ictihâd artı bir gayret ve güç sarfetmedir. Bu ne dedi ve ne demek istedi? Her türlü söze, yazıya, metne, Kur'ân'a, hadîse, herhangi bir adamın, filozofun sözüne uygulanabilecek bir kuraldır.

Günümüzde ilâhiyatçılar((gene hepsine din bilginleri diyelim) böylece iki gruba ayrılıyorlar: 'Ne dedi'de kalanlar, onda direnenler; tutucular, yenilik karşıtları; 'ne dedi'den hareket edip 'ne demek istedi'ğine giden, yenilikçiler, fikir üretenler. Mücadele bu iki grup arasında olup bin yüz yıldan beri 'ne dedi'ciler günümüzde de topluma, halka, devletlere hâkimdirler. İslâm medeniyetinin yeniden doğmasını engelleyen bunlardır. Müslümanların başına dert getiren bunlardır.

İlk asırda, büyük yaşlı sahabeler döneminde, İslâm toplumu genişlemiş, nüfuzu çoğalmış, değişik milletler ve dinler, devletin idaresi altına girmişti. Bundan dolayı, devletin idaresinde birçok yenilikler yapmak, çok değişik halkın, değişik ihtiyaçlarına cevap vermek, çözüm getirmek gerekmektedir. Bütün bu ihtiyaçların çözümünü ictihâdlarla, akıl yürütmekle yapıldı. Aklını kullanmayıp yalnızca çocuklar kadar Kur'ân'ın ve hadislerin sözlük anlamlarında takılıp kalanlar, bu içtihatlarla, yeniliklere-çünkü ictihâd, yeni bir fikir ortaya koymaktır-*bid'at* diyerek karşı çıkmağa başladılar. Ancak topluma hakim olan zihniyet akılcılık ve ictihâd olduğu için yenilik (bid'at) düşmanları seslerini fazla çıkaramadılar. Ne var ki yenilik, bid'at düşmanları düşmanlıklarını sürdürmeğe devam ettiler. İslâm'ın ilk üç asırlık dönemde devlet yeni kurulduğu ve yeni yapılandığı, devletin de yerleşmiş bir geleneği olmadığı için, akılcılar daha rahat ilim yaptılar ve fikir ürettiler, ictihâd ettiler, felsefe yaptılar. İlk üç asrın sonunda mezhepler kurumlaştı. Devlet sistemi gelenekselleştii için, taklit başladı, artık böylece söylemleri, sözleri, yazılanları, Kur'ân ve hadisi bile, anlamak sözlükçülerin, lafızcılarının hâkimiyeti altına girdi.

Bugün on bir asır sonra yenilik düşmanlığı, daha şiddetli bir biçimde sürüyor. Hele son üç asırdan beri, müslüman milletlerin başına bunca felâket, belâ gelmesinden de hâlâ akılları başlarına gelmemiş ve bunların oluş nedenlerini de yenilik, bid'at ve reform düşmanlığı olduğunun bilincine bile varamamalarının nedeni, akıllarını kullanmamalarıdır.

İlk asırlardaki yenileme, yani bid'at taraftarı olanlar, akıllarını kullandıkları için, yenilemenin, bid'atin felsefesini yapmışlar ve yeni bir şey ortaya koymak iki sonuç verir, demişlerdir: Bu yeni şey ya iyi, doğru, güzel olur veya bu yeni şey yanlış, kötü ve zararlı olur. Bunlardan birincisine '*bid'at-i hasene*' ikincisine ise '*bid'at-i seyyie*'(güzel bid'at ve kötü bid'at) adını verdiler ve bu ayrımı getirdiler. Bu her zaman günümüzde de uygulanacak bir ilkedir. Kur'ân'ın felsefesini ifade eder. Faydalı, güzel, iyi her şey, her zaman meşru ve doğrudur. Zararlı, çirkin, kötü bir şey hiçbir zaman meşru ve doğru değildir. Aslında bu, kavramın temel felsefesine dayanır. Böylece yenilik düşmanları nefeslerini zamanında biraz kısmış ve kesmişlerdi. Son asırlarda, İslâm milletleri, içeriden hiçbir yenilik yapmadılar ve yeniliklerin her türlü dışarıdan, düşman milletlerden geldiği için, hangi yenilik olursa olsun, doğru-yanlış olduğuna bakılmadan, karşı çıkmayı, iyi dindarlık sayarak düşmanlığı gelenek ve töre haline getirmişlerdir.

Burada dikkat çekmek istediğim yöntem şudur: Toplumı tıkayan gelenekçiler, taklitçiler, yeniliğin karşısına akılları ile değil, gelenekleri ile çıktıkları için, yeniliklerin de kötülerinin, yani bid'at-i seyyi'elerin hücumuna uğradılar, sersemleştiler, şaşkın şaşkın gene de yenilenmeye düşmanlığı dindarlık olarak her tarafta yaymaktadırlar. Bunların yeni medeniyetin tekniğinden yararlanma zorunda kalmaları, gene bilinçsizce olduğu için, yeniliğe izin vermeye yanaşmıyorlar, dindarlıklarını dinin aleyhine reklam olacak biçimde yapmaya çalışıyorlar. Biraz akıllı görünmek isteyenler, yeniliğin iyisinin karşısında olmadıklarını söyleyerek, yine de yenilik düşmanlığının avukatlığını yapanlar bile sözlerinin sonunu eski geleneksel, taklitçi mantığa göre uyarladıkları için yeninin iyisini ve kötüsünü ayırtedemiyorlar. Geçmişe özlemlerini sürdürüyorlar. Bunda basit halkın geleneğini din edinen grupların maddî ve manevî baskısı inkâr edilemez.

5. Hz. Ömer'in Reformları/İctihatları

Hz. Ömer'in yaptığı yenilikler bir Fransız veya İngiliz ya da Alman müslümanı tarafından kaleme alınmış olsa, onlara *Hz. Ömer'in reformları*, der. Arapça'da '*tecdid*' Türkçe'de '*yenilik*' diyoruz. O hâlde *reform* kelimesine düşman olmanın anlamı yoktur. Ne olursa olsun, adam düşünmek istemiyorsa, hep alışlagelmiş sözleri, sözcükleri kullanmak istiyorsa, onun kafası buz tutmuş, hayatiyetini, canlılığını kaybetmiş demektir. Dünyada olan düşünsel, bilimsel değişimlerin başlangıç noktası, *sözcük* ve *söylem* değişikliğidir. Yeni bir söz ve sözcük insanın dikkatini çeker, zihnini uyandırır. Geleneksel taklitçiler bu tür sözleri işittiğinde hemen '*zaten ben bunları biliyorum*' deyip konuya girerek, söylenecekleri kanksar, önemsemez. Bunun içindir ki, edipler bile aynı anlamda olan bir manayı

daha vurgulu anlatmak için başka kelimeleri kullanırlar ki, dinleyen veya okuyan zihnî bir zevke ve çeşitliliğe kulak versin. Bir dilde ne kadar kelime varsa, o dilde en ince manaları anlatma imkânı o kadar bulunmaktadır. Bütün canlı, ilim ve felsefe dilleri hep bir birinden kelime alırlar, eğer yabancı kelime, kendi dil kurallarına uyumlu olmuyorsa, zamanla o manayı ifade eden kelimeyi kendi dillerinde türetir veya icad ederler. Diller, ilimler, felsefeler böyle gelişir ve düşünme yeteneği böyle yükselir.

Bunun için, her defasında *reform* kelimesini kullanmayı yeğliyorum. Kuşkusuz İslâm toplumlarında herhangi bir alanda, idarede, siyasette, ilimde ve ilmin bütün dallarında bir ilerleme, gelişme, kalkınma ancak dinde reformdan geçer. Çünkü her türlü ideoloji ve bilgidin insana her an ve her yerde etki gücüne sahip, onu yönlendirecek, onu tembellikten vurdumduymazlıktan, uyuşukluktan, hırsızlıktan, soygunculuktan, zulümden, kıyımcılıktan, kurtaracak din bilinci, din kültürü, din inancıdır. Bilim durağandır; geçmişi betimler, tasvir eder, anlatır ve orada kalır; o bilimi eylem hâline getirecek olan *inanç*tır. İnancın en güçlüsü dinde ve Allah'a inançla vücut bulur. İdeolojilerdeki inancın eylem yaptırması, sürekli ve kalıcı olmaz. Dindeki inancın bir evrensel vazifesi, insanın ruhunun derinliklerinde merkezi vardır. Bunun için insana bir iş yaptırmak istiyorsanız, onu dininin esaslarına göre ona anlatın. İnsanın en güzel niteliği, güvenilir, yani gerçekten dindar olmasıdır. İnsanı iyi dindar yapmak için, İslâm dînine (iyi insan projesine) göre okutmalı ve eğitmelidir. Yoksa dinsiz yapmakla bireyi, toplumu felâkete sürüklemek olur. İnsan dinle iyi insan olmuyorsa, hiçbir şeyle iyi insan olmaz.

Osmanlı imparatorluğunda birçok yenilikler, reformlar yapılmıştı. Ama o zaman onlara ne *yenilik* ne de *ıslâhât* diyebilmişlerdi. Çünkü toplum ve medrese *yenilik* ve *ıslâhât* kelimelerine ve onların işleme konulmasına karşı idi. Bundan dolayı ilk resmî ıslâhâta '*Tanzîmat*' adını vermek suretiyle yeniliklere resmî bir kelime bulunmuş oldu. Ancak *Tanzîmat*'tan on altı yıl sonra *ıslâhat* kelimesi kullanılabilmiştir. Çünkü medrese de medrese sistemine bağlı, fakat medrese dışında yeni bir programla kadı yetişme okulu açmıştı (1854). Bundan sonra artık medrese de devletten kendisini ıslâh etmesini istemeğe başladı. Medresenin ıslâhı ancak 1914 yılında gerçekleşti. Birinci Dünya savaşı, İstiklâl savaşı nedeniyle medresenin ıslâhı işe yaramadı; çünkü pek geç kalmıştı.

Önemli bir zihniyeti açıklamak istiyorum: Bu zihniyetin tespitinin birincisi, okumalarıma dayanıyor, ikincisi gördüklerime ve duyduklarıma dayanıyor. 1774'de eğitimde başlayan yenilik ve ayrılık 1880'lere kadar tam bir sistem hâlinde gelişti. 1774'den önce her türlü eğitim medresede yapılıırken bundan sonra başlayan ayrı

eğitim yüz sene zarfında medresenin yerine geçebilecek hem de çağın bilimlerini de okutan bir sistem haline gelince, medrese hocası ve öğrencisi, artık medreseye ihtiyaç kalmayacağını ve dolayısıyla kapatılacağını kavramış, hemen hem hocası, hem eli kalem tutan öğrencisi, medresenin ıslâhı için, feryat etmeğe, bunu devlete anlatıp kabul ettirmek için medrese ıslâhât programına dâir kitaplar, makâleler yayımlamağa başladı.

Şehyhulislâm olan Hayri Ürgüplü 1914’de medrese ıslâhâtını modern bir şekilde gerçekleştirdi. O zaman ki medrese hocası ve öğrencisi, medresenin ıslâhının gerektiğine inanmıştı. Günümüzdeki ise, eski medresenin özlemini çekip onu diriltmeyi düşünen, bunun propagandasını yapanlar var. İşte iki zihniyet: medreseyi son yaşayanlar yenilik ve ıslâhât taraftarı, medreseyi hayâl edenler, ıslâhat ve yenilik karşıtı. Bu da din anlayışında yüz sene öncesinden geri olduğumuzun tarihi bir delilidir. Yeniliğe karşı çıkmanın ilk ve açık belirtisi, eskiyi olduğu gibi koruyup yaşatmağa çalışma ve onu en iyi dindarlık olarak görmedir.

Bizim dinde reform yapma dileğimiz, devleti de ancak bu yolla reform yapmaya özendirebiliriz düşüncemizden kaynaklanmaktadır. Çünkü devlet, dinde reform yapmayı istemediği için, dinde reform yapacak din bilginlerini yetiştirmeye hiç istekli değildir. Dinde reform olduğu ve gerçekleştiği zaman, devletin 1774’den beri beceremediği çağdaşlaşmayı, çok kısa bir sürede gerçekleştirmek imkânı elde edilecektir. Bunu Nâmık Kemâl de söylemiştir.

Bizim tarihi tespitimiz sonucunda ortaya koyduğumuz ilke şudur: Devlet medeniyet kuramaz. Medeniyeti millet kurar. Dinde reform milleti çağdaşlaştıracaktır ve medeniyeti millet kuracaktır. Benim iddiam budur. Bunun kanıtı ise bütün insanlık ve İslâm tarihidir.

Bu iki anlam dinde kullanılmıştır. Şimdi de kullanılma gereği vardır. Örnekleri İslam’ın uygulanişından aldım. İslam’da en büyük İnkılapçı (müceddid), yenilikçi, Hz. Ömer’i görmek lazımdır. Böyle bir zatın hiç yanlış yapmadığını iddia etmek saçma olduğu için onu yanılmaz olan Allahlık katına çıkarmak olur. Hz. Ömer’in yanlışları da olmuştu. Ancak yanlışın yanlış olduğunu bilmeden yapmıştır. Bilerek yapılan yanlışlık hıyanettir. Yukarıda vurguladığım noktayı örneklemek isterim:

Yeni müslüman olanlara -zengin de olsalar- zekâttan pay verilirdi ki, başkalarının kıskırtmalarına kapılıp İslam’a düşman olmayıp müslümanlıklarına devam etmeye özendirilirler. Buna dair âyet Hz. Peygamber zamanında lafzı (sözlük) anlamına göre uygulanmıştı. Hz. Ebubekr devlet başkanı olunca, Hz.

Ömer'i mâli işlere memur etmişti. Hz. Peygamber zamanında zekat alan zenginler, Ebubekr'e gelip haklarını istediler; Ebubekr onları Ömer'e gönderdi. Ömer ise onlara zekattan paylarını vermemiştir: "Artık sizi boşuna beslemeye gerek yok. Biz şimdi artık güçlü durumdayız" diye cevap verince, onlar tekrar Ebûbekr'e giderler. Ancak Ebûbekr: "Ömer ne dediyse öyledir" der. Böylece Ömer, Hz. Peygamber'in sözkonusu âyeti uygulamasını değiştirir. Ebubekr ve diğer ileri gelen müslümanlar (bunların içlerinde Hz. Ali de vardır), Ömer'in bu uygulamasını onaylarlar. Bu olayı eserlerimde daha çok açıkladım. Bunu herkes biliyor, ancak kimse bundan bir anlam çıkaramıyor. Çıkarmaya da akıl yormuyor ya da tenezzül etmiyor.

Hz. Ömer öyle yaptığı zaman, Hz. Peygamber'in ölümünden henüz bir yıl geçmemişti. Şimdi bin dört yüz yıl geçmiş olduğu halde, bin dört yüz yıl önceki bir müctehid sözünü hâlâ o zamanki uygulamasına tıpa tıp uygulamak ve onun en iyi dindarlık olduğuna inanmak, düşünmeye tenezzül etmemekle nitelendirilmesi gerekmez mi? Gene Hz. Ömer'den bu sefer yanlış olan bir içtihadını da zikretmek iyi olur. Bir cümlede üç kelimesini kullanarak karısını bir kalemde, bir daha evlenemeyecek şekilde tek bir cümle ile boşamayı uygulaması da yanlıştı. Nitekim bazı mezhepler bu uygulamayı Kur'an gibi nass kabul edip, uygulamaya bin dört yüz yıl sonra devam etmeleri de tam anlamı ile saçma ve hatalıdır. Bunu *İbn Teymiye* bile reddetmişti. Ancak âlimlere, topluma devlet düşünme yasağı koymuştu. Bu yüzden düşüncesizlik yaygın ve hâkimdi.

Kitaplarımda, makalelerimde bu konuda gereği kadar açıklamalar ve örnekler olduğu için, Kur'an'a samimiyetle inananlara Kur'an'ın çağrısını duyurmak istiyorum. Kur'an'ın çağrısı şudur: Düşün!

Düşünmek, söylenenin, nakledilenin, duyulunun, duyurulanın doğru olup olmadığını araştırmak ve hepsinin sonunda bir kimsenin etkisi ve telkini altında kalmadan, daha önceki fikirlerine uyup uymadığına bakmadan, sadece, araştırmalarla elde ettiği bilgilerle başbaşa kalarak hükmünü ve kararını vermektir. İslâm dünyası bin yüz yıldır, böyle bir düşünceye yönelmediği ve bunu beceremediği için bugün bin dört yüz yıl sonra, dünya milletlerinin en gerisinde kalanlarla beraber olma durumuna düşmüştür. Bunlar, Kur'an'ın düşünmeyenlere verdiği niteliklerden bir ikisidir. O halde bunlardan kurtulup insan olmak ve Allah'ın sorumlu kulu olmak için Kur'an'ın çağrısına uy!. Düşün!..Düşünmek, başkasının söylediğini tekrarlamak olmayıp ona ters, aykırı bir fikir, söylem ve deyim ortaya koyabilmektir. Söylenenin yanlış veya doğruluğunu tartmak, onun girdisini, çıktısını anlamaya çalışmaktır.

Bu örnekleri tarihî olay olarak verirken çok kimse sanıyor ki, bir tarihi olay anlatılıyor, hepsi o kadar. Doğrusu durum, sanıldığı gibi değildir. Nitekim Kur'ân da gerçekleri hep olaylarda uygulayarak anlatıyor. Anlamak isteyen, onun neyi anlatmak istediğini anlıyor. Anlamak istemeyene göre tarihte herhangi bir olay olmuş, geçip gitmiş, iş bitmiştir. Onun içindir ki anlatılandan bir fayda, bilgi ve anlayış elde edilemiyor.

Biz de tarihteki olayları anlatıyoruz. Onlardan ders alınsın, aynı ve benzeri olayları ona göre zamanımıza en uygun olacak şekilde düzeltelim. Hz. Ömer'in kocanın karısını boşaması hususunda verdiği hüküm Kur'ân'a da tersti. Kendisi âyeti toplumun, insanın yararına yorumladı, ancak yanlış yorumlamıştı. O yanlış yorumlamaya dayanan hüküm, zamanında ne derece yararlı olduğu bilgisine sahip değiliz. Ancak bin dört yüz yıl sonra günümüzde Anadolu'da dine, şeriata, ahlâka, aykırı, zıt eylemlere sebep oluyor ki, rezaletler başa bela, insanların haysiyetini aşağılamaktan başka bir işe yaramıyor. İşte bu yüzden Hz. Ömer'in boşanma ile ilgili icthâdı hemen kaldırılmalıdır. Bu uygulama, dine sokulan büyük yanlışlardan birisidir.

Bütün yazılarımızda açıklamağa çalıştığımız gerçek din hükümlerinin dayanağı Kur'ân ve sağlam hadislerle, onları doğru anlayan '*muhakkik*' âlimlerin sözleridir. Bir icthadın, verilen bir hükmün doğruluğunu anlamak, onun Kur'ân'a uyup uymadığı yanında olaya en uygun-hem ahlâk, hem akıl, hem bilim yönünden-çözüm getiriyorsa, o hüküm doğru bir hüküm ve onu anlama doğru bir anlama olur.

Hz. Ömer'den örnek veriyorum ki sorunu temelinden, daha ilk baştan kimsenin itiraz etme imkânı olmayan bir açıklıkta ortaya koyalım. Çünkü Hz. Ömer hem halife, hem ileri gelen bir sahabe, hem büyük müctehid, Müslümanların imparatorluğunun temelini atmış âdil bir idâreci ve büyük bir siyaset adamıdır. Kur'ân'da hırsızın elinin kesilmesi hükmüne şart getirmiş ve hırsızın elini kesmemiştir. Birçok kimse, Kur'ân'ın bazı cezâî hükümleri uygulanacak diye endişe ediyorlar. Ben de onlara diyorum ki, âdil olmakta, şeriati, kânunu uygulamakta ün yapmış Hz. Ömer'in adâleti el kesmek değil, el kesmemektir. Biz Hz. Ömer'i Kur'ân ve akıl (bilim-olay) terazisine koyuyoruz. Doğru ise doğrudur, yanlış ise yanlış. İşte devletimiz, toplumumuz, bireyimiz, hükümetlerimiz bu ölçüye uyduklarında hem mutlu bir millet, hem medenî bir millet oluruz. Bir milletin içinde suç işleyenleri cezalandırmak için dünya milletleri tarafından çok değişik ölçüler alınır ve cezalar verilir. Kur'ân da mutlu, uyumlu, ahlâklı; hakka, hukuka, dayalı bir insan toplumu istemektedir. Suçlara verdiği cezalar, o suçun bir daha işlenmemesini sağlamaktır. Yoksa sırf suçluyu acıtmak olmayıp suçu önlemektir. Kur'an en son başvurulacak

cezâyı söylüyor. O cezaya gerek kalmadan, o cezaya gelinceye kadar birçok yollarla o suç önlenebiliyorsa, onlarla önlenir ve en son ağır cezaya gerek kalmaz. Kur'ân'ın felsefesi, o kadar ağır bir cezâ verilmesi gerekiyorsa, onu icra etmeye izin veriyor. Verdiği emir şarta, duruma göre uygulanır, uyarlanır. Müslümanlar da tarihte böyle uygulamışlardı. Aslında Kur'an'ın cezalarını ağır görenler, Kur'ân'ın hiç tasvip etmediği insanlık dışı işkenceleri uygulamakta ve uygulanmasına en azından göz yummakta, izin vermekte ve bundan da zevk almakta, sevinmektedirler. Kur'ân bir kimseye kisas yapılmasına hükmeder, ama ona işkence ve hakaret edilmesine izin vermez.

6. Şirk Tehlikesi

Hız. Ömer'in Kur'ân'ın amacına ve felsefesine uygun işlerinden birisi de Hız. Peygamber'in Kureyş ile, Hudeybiye andlaşmasını altında yaptığı ağacı (şecerat'ür-Rıdvân) kesip kökünden yok etmesidir. Hız. Peygamber'in ölümünden sonra bazı müslümanlar o ağacın altında toplanıp duâ etmek ve bereketlenmek teşebbüsünde buldukları için Hız. Ömer bu ağacı kökünden söküp atmıştı. Sonraları ve hele günümüzde namaz kılan müslümanlar arasında yayılmaya başlayan insanlara, efendilere, türbelere boyun bükerek etek öpmelere varan saygı ve hürmet tapıcılık derecesine vardiılmaktadır. Allah'ın sözüne değil, efendinin sözüne daha çok önem verilmekte olması, Kur'ân'ın şiddetle reddettiği şirkin devamından başka bir şey değildir.

Bu gün İslâm'da en tehlikeli, en aşağılayıcı, sapkınlık ve hurâfe, İslâm'a sokulan bu şirktir. Allah'ı bırakıp başkasından yardım ve mağfiret dilemek, Hıristiyanların Hız. İsa'dan yardım dilemeleri ve ona tapınmalarını beğenmeyen namaz kılan müslümanlar-namaz kılmayan müslümanlar içinden de varsa da, namaz kılanlar daha sağlam, daha gerçek, Kur'ân'a daha bağlı oldukları sanıldığı için-aslında öyle olmaları gerekirken efendilerine, şeyhlerine taparcasına yaptıkları hareketlerin, saygınlıklarını ve onların sözlerine yüzde yüz gerçekmiş gibi yanılmazlık derecesinde inançlarının onlara taptıkları ve onları ilâh kabul ettiklerinin farkında olmamaları ne kadar acıklıdır. Bunları yapmak yanlış ise, öyle yapmıyoruz diyemezler. Çünkü herkes onları görüyor. Yanlışlığını kabul etmemek affa uğrama sebebi olamaz. Doğrudur diye yaptığı için tövbe de gerek görmez. Şirkin içinde şirk olmaz mı?

Şu hususu gözden kaçırmamalı ve akıldan çıkarmamalıdır: Namaz kılan, Allah diyen putperest, müşrik olabilir. Zira namaz kılmak, Allah demek putperest olmaya engel olmayabilir. Arap putperestleri de Allah diyorlardı. -Meselâ Abdullah

adı, özel ad olarak İslâm'dan önce Araplar arasında yaygın olarak kullanılıyordu. Ama, yine de putperest idiler; çünkü gidip başka varlıkların yanında ibâdet ediyorlar ve onların aracılığıyla Allah'a yaklaşacaklarına inanıyor, bu inançlarına göre saygıyı artırıyor ve huzur duyuyorlardı. Şimdi burada benim önerim şudur: Müritler kendi vicdanlarına danışsınlar, kendileri hüküm versinler. Ne şeyhlerine, ne de din âlimlerine sorsunlar. Namaz kılmanın putperestliğe engel olmadığına en açık kanıt şu olay zikredilmektedir:

Hız. Peygamber Mekke'yi fethettikten sonra, *Tâif*'i de fethetmek istedi, ama olmadı. Medine'ye döndü. Ancak Mekke müslüman olduktan sonra, diğer kabilelerin müslüman olmaktan başka çare olmadığını görmeleri üzerine, Medine'ye akın edip müslüman olmaya başladılar. Böylece *Tâif*'in etrafı müslümanlarla çevrilmiş oldu. *Tâif* de bir hey'et teşkil ederek Medine'ye gönderdi. Hız. Peygamber'le birkaç gün anlaşma için müzakere ettiler ve tartıştılar. Her şeyi kabul ettiler. Allah'a, Kur'an'a, ve Hız. Muhammed'e inanmayı, namazı, orucu, zekatı, kabul ettiler. Yalnız bir şey istediler: Atalarından beri tapageldikleri *Lât*, tanrısına saygıları, sevgileri çok köklü olduğu için, onun yıkılmasını üç sene geciktirmesini istediler. Hız. Muhammed kabul etmedi. İki seneye, bir seneye, altı aya, bir aya kadar inip yıkılmamasına izin istemekte ısrâr ettiler. Hız. Peygamber kabul etmedi. Artık putun yıkılmasını da kabul ettiler ve hiç olmazsa bize yıktırma dediler. Hız. Peygamber Kureys'ten olan *Tâif*'in dostlarını gönderip o putu yıktırdı. İşte bunlar namaz kılmayı kabul ettikleri halde, puta karşı besledikleri sevgi ve saygıdan dolayı, putperestlikten kurtulamamışlardı. Putperest Arap bunları kabul etti müslüman oldu, ama şimdiki müslümanlar putperest Araplar kadar kafalarını çalıştıramıyorlarsa, gösterdiği saygının tapmak olduğunu anlamıyorsa, varacakları yerin ateş olduğunu kavramayan müride de şeyhe de Allah akıl ve insaf versin demekten başka, samimi müslümanın elinden ne gelir? Allah tövbe nasip etsin!

Kur'an'ın yetiştirdiği insanın derdi Kur'an'ın evrensel ilkelerini yürürlüğe koymaktır. Kur'an'ın yetiştirdiği insan evrensel düşünmeye, evrensel insan haklarına göre herkesin-bireyin, toplumun, milletin, hükümetin, devletin-çalışması, davranması, işlem yapması, çalıştırılması; gerektiğine içten inanması, ömür törpüleyen mensubiyet özentisini, çıkarıcılığı gözardı ederek bireyin, toplumun, milletin üzülmesi ile üzülen, sevinmesi ile sevinen insandır. Bunu tarikatlerde, mezheplerde, gruplarda, ideolojik kurumlarda görememek, Kur'an müminini üzmemektedir.

Birinci Din Şurasında, fıkıh yazarlar ölmüştür; fıkıh da eskimiştir; yeni bir fıkıh yazmaya gerek vardır, dediğimde, meslekten bir profesör, fıkıhın da doğuları

vardır, cevabını vermişti. Ben ona şöyle karşılık verdim: Fıkhın doğrularını, fıkhın içinden çıkaramazsınız; fıkhın doğrularını ortaya koyabilmek için, fıkhın dışında bir ölçüt bulmanız gerekir. Bu lüt *Kur'ân*'dır. Kur'ân'ı anlamak için de akıl birinci temel esastır, dedim. işte bu sözüm bir önerme, bir ilkedir. Bunu uygulamak için, kuşkusuz bilgiye gereksinim bulunmaktadır.

İkinci önermem bunun uygulanmasıdır.

Geçmişteki hükümleri, olayları üçe ayırıyorum:

a) Zamanında doğru olduğu tespit edilip her zaman doğru olan evrensel ilkeler, hükümler. Bunlar her zaman, her yerde ve herkese uygulanabilen mutlak hükümlerdir. Bunlar öz ve doğruluk bakımından değişmezlik ifade ederler; ancak şartlara göre amaçlarına uygun olarak değişik uygulamalara yer verecek kadar geniş kapsamlıdır.

b) Zamanındaki şartlara göre uygun olan göreli, izâfi doğruluk ve gerçeklik ifâde eden hükümler. şartlar değişince bunlar değişir ve tamamen gözardı edilirler ve tarihe geçerler, tarih olurlar.

c) Zamanında yanlış olanlar ve her zaman yanlış olabilenler. Geçmişteki yanlışları, doğrulamak, doğruluklarını ispat etmeğe çalışmak, yanlışların en tehlikelidir. Çünkü artık o yanlış olmaktan çıkarılmış, ona doğruluk, gerçeklik elbisesi giydirilmiş olduğundan o her zaman yapılacak doğruluğa büründürülmüştür. Onu savunanlar yeniden uygulanmasını ve kolayca savunma yeteneğini öğrenmiş olacaklardır. Örneğin 'o yanlıştı, ama o şartlarda öyle yapmak gerekirdi' gibi savunmalar çok tehlikelidir. İlk zamanlarda yanlış idiyse, ona her zaman yanlış demekten kaçınmamak gerekir.

"*Kur'ân'a Göre Araştırmalar*" kitabımda, Kur'ân'a başvurduğumuz zaman düzeltilmesi gereken fıkh hükümlerinin birkaçını burada maddeler halinde sıralamakla yetineceğim. Açıklamaları kitaplarımdadır

1. Boşanma erkeğin elinde değildir, mahkemededir.
2. İstemesi hâlinde kadının da boşanma hakkı vardır; mahkemededir.
3. Kur'ân'da kadını dövme yoktur
4. Kur'ân'da *zımmilik*(müslümanların idâresinde müslüman olmayanların azınlık olarak yaşamaları durumu) yoktur; *cizye*, savaş tazmînâtıdır.
5. Kur'ân'da mi'ra olayı yoktur.

6. Kur'ân'da kadere îman yoktur.
7. Kur'ân'da erkek, kadından daha erdemli değildir.
8. Kur'ân'da şefâ'at yoktur.
9. Kur'ân'da kadınların çalıştıkları kendileridir.
10. Kur'ân'da boşanmanın tek nedeni geçimsizliktir.
11. Müslüman bir kadın, müslüman olmayan bir erkekle evlenebilir.
12. Kur'ân'da idâre sistemi, '*danişma*' (şûrâ)dır.
13. Kadınlar hayızlı iken namaz kılar, oruç tutabilirler.
14. Hür ve cariye kadınların kıyafetleri Kur'ân'da aynıdır.
15. Farz namazların kazası yok, tövbeleri vardır.
16. Abdestsiz, gusülsüz, hayızlı olarak Kur'an tutulur ve okunur.⁷
17. Naylon çorap üzerine meshedilir(abdestli giymek şartıyla).
18. Farz namazlardan önce ve sonra kılınan sünnet namazlar nafîle namazdır, onları farzlardan önce ve sonra kılmaya gerek olmayıp insanın hiçbir işi olmadığı, boş zamanlarını değerlendirmek için nafîle olarak kılınmaları en doğrusudur.
19. Sıkıntılı, dar zamanlarda, öğle ile ikindiye, akşam ile yatsı namazlarını öncelikli ve sonralıklı olarak birlikte bir arada kılmak doğru olur. Öncelikli demek, ikindiye öğle ve yatsıyı akşam vaktinde sırasına göre kılmak demektir.
20. Cünüp iken su yıkanamayacak derecede soğuk ise veya yıkanıp hemen soğuğa çıkma zorunluluğu varsa, yalnız abdest alınır, namaz kılınır, normal zaman gelene dek bu durum, bu şekilde devam eder. abdest almak için gereken su varken teyemmüm edilmez.

⁷ Her ne kadar kitaplarımda bu maddeler açıklanmışsa da Diyânet İşleri Başkanlığının 2001 yılı takviminin 3 Aralık tarihli yaprağının arka sayfasında "**Kadına hayızlı halinde namaz kılmak, oruç tutmak, Kur'ân okumak, Kur'ân'a el sürmek, mescitlere gitmek, tavaf etmek haramdır**" denmektedir. Diyanetin yayınları gerçek ilim adamları tarafından kontrol edilmediği için, burada hayızlı kadına haram saydıkları hususlar, yalan nakle dayanan yanlışlardır. Açıklaması için bak: Hüseyin ATAY, *Kur'ân'a Göre Araştırmalar*, I-III, s. 36

21. Kadınların baş açık Kur'ân okumaları, namaz kılmaları câizdir. Baş örtmek, namazla ilgili değildir.

22. Teyemmüm su hiç kullanılmadığı zaman alınır. Hem gusül, hem de abdest yerine geçer. Su da toprak da yoksa, abdestsiz ve teyemmümsüz namaz kılınır.

23. Güneşin doğuşuna kadar sabah namazı kılınabileceği gibi, güneşin doğuşuna 15 dakika kalana kadar sahur yenilebilir.

24. Trenlerde, dağ başlarında, içilmeye insanın gönlü çekmeyen ama temiz olan sularla, ağza, burna su vermeden abdest alınabilir. Kur'ân'da ağız burun söylenmiyor.

25. Boşanmada iki şahit şarttır; nikâhta olduğu gibi.

26. Kadın güvende olduğu sürece, yalnız başına seyahat etmesi caizdir.

27. Hayızlı kadın hac tavafı yapabilir.

28. Hz. İsa ölmüştür; son zamanlarda gelmeyecektir.

29. İslâm'da Mehdi inancı yoktur.

30. İslâm inancında Deccâl yoktur. Ama her ulusu kötü duruma düşüren, fâsık, fâcir, deccâller zaman zaman çıkabilir.

31. Kadınlar, ege kemiğinden yaratılmamıştır.

32. Kur'ân'da eşcinselliğin hükmü bulunmaktadır.

33. Gusülde ağza, buruna su vermek gerekmez.

34. Kur'an'da nesih yoktur.

35. Teheccüd namazı yok, yerine Kur'ân okumak vardır.

36. Oruçta kefarete yoktur.

37. Kur'ân'da 'İslâm' ve 'îmân' ayrıdır.

38. Namazlarda sehiv secdesi yoktur. Namaz fâsit ise iade edilir.

39. Tövbe, kefareten daha büyük cezâdır.

40. İslâm'ın din bilgisi kaynağı akıl ve Kur'ân'dır.

41. Sakal bırakmak, namaz sünneti gibi dini sünnet(peygamberin sünneti) olmayıp tabî sünnettir.

42. Hz. Peygamber sekiz rek'atten fazla terâvih namazı kılmamıştır.

43. İslâm'ın şartı beş değil, Kur'an'ın bütün amelî emirleri İslâm'ın şartıdır.

44. Kur'an'da *hırsızın elini kesmek*, hırsızlığı önlemek anlamındadır.

45. Kur'an'a gidip fikhin, tasavvufun, kelâmın hüküm ve kurallarını gözden geçirip değiştirmenin temel kuralı şudur: Günümüzün şartlarına göre âyetleri insanın, toplumun yararına göre yorumlamaktır. Kur'an'ın amacı insanın yararındır.

46. Kur'an'ın âyetlerini yeniden hukûkî, siyâsî, dînî, idârî ahlâkî vb. olarak yeniden sınıflandırmak doğru olur.

7. İki Asırlık Emek

İslâm dünyası iki yüz yıldan beri düşmanlara karşı yenilenmenin sancılarını çekmektedir. Bu kadar uzun süre içinde kalkınma yönünde henüz bir adım atamadı. Bunun nedenini bilmiyor, bilmeye de çalışmıyor; çünkü bilmek de istemiyor; zira bilmek istemesi, düşünmesi demektir. Düşünmek en zor şey. Çünkü düşünürse, düşündüğünü yapmak zorunda kalacak. Oysa asalak yaşamayı, başkasından dilenmeyi rahatlık görüyor. Rahatlık, tembellik kişiliksizliktir. Halbuki düşünmek ve düşündüğünü yapmak insana kişilik, mutluluk, zevk ve huzur verir. Rahatlık ve gevşeklikte mutluluk yoktur, hımbıllık, pörsümürlük vardır. Böyle olan insana alay olsun diye, 'rahatlık kıçına battı' deyimini kullanılır. Kölelik rahat bir meslektir; sorumluluğu yoktur. Efendilik, başkanlık ise rahat değildir, sorumluluk ister.

İki yüz yıldan fazla bir zamandan beri, bazı bilginler, yeni bir anlayışa gitmenin gereğini anlatmaya çalışmışlar, bazı idareciler kendilerince, güya yenilik isteminde ve girişiminde bulunmuşlar. Ancak idareciler, bilginlere yardım etmemiş, herbiri bu yenilikleri kendi alanında yapmaya çalışmışlardır. Burada şunu özellikle vurgulamak istiyorum: Bilginler, idarecilerden daha samimi dini için ve milleti için sıkıntıya girmeyi bir ibadet kabul ettikleri halde, idareciler sadece milleti nasıl susturup mevkilerini, taht ve sandalyelerini koruyacaklarını düşünmüşler ve şimdi de aynı tutum ve davranış sürmektedir.

Bilginlerin başarı gösterememelerinin sebeplerini şöyle sıralamak mümkündür:

a) İlk üç asırda Müslümanların ortaya koydukları medeniyet dünyayı şaşırtmış derecede parlak ve göz alıcı idi. Sonra gelen on asırlık dönemdeki insanlar mirasçısı oldukları bu medeniyeti, onunla övünmenin ötesine geçip, geliştirme başarısını gösteremediler; altında ezilip kaldılar. Bugün bin yıl sonra gene onun boyunduruğunda ezilip büzülmüş, kişiliksiz olarak geçmişle kıvanç duymakla yetiniyorlar.

b) İlk üç asrın ilmî ve medenî, idârî başarılarını kutsallaştırdılar. Onları kutsayıp o başarının kaynağı olan Kur'ân'a inandıklarını dilleri ile söyledikleri halde, akıllarını kullanarak onu zamanlarına göre anlamayı gereksiz, boşuna bir emek saydılar. Nitekim *Yunus Emre* de 'ilim' konusuna boşuna bir 'emektir' dememiş miydi? Tasavvufçular, insanı ilimden yoksun bırakma çabasının, ilmi küçük düşürerek başardılar. Çünkü ilim insana kişilik, şahsiyet verir. Tasavvuf ve kurumu taklitçilik, şahsiyet düşmanlığı yapar. Böylece Kur'ân'dan, ilimden ve akıldan uzak kaldılar. Oysa ilk medeniyetin ve ilmî icatların temel kaynağı akıl ve Kur'ân idi. Bu ikisini yitirdiler. Hâlâ bulmaya da çalışmıyorlar. Çünkü müslümanlar, daha neyi yitirdiklerini bilmiyorlar. Zaten akıl gidince her şey ve Kur'ân da gider.

c) Müslümanların yenilenmelerine engel olan diğer bir sebep de İslam kültürünün, fıkhnın, kelâmın, tasavvufun, hadisın çok yaygın ve baskın, tutucu, emredici(buyurgan) itaat istemiş olmasıdır. Bu kültürü eleyerek, eleştirecek kimselerin yetişmesine izin verilmemesi, biraz başını diklemeye çalışanın hapsedilmesi, sürgün edilmesi ve gerekirse öldürülmesi, başkasının zihnini köreltmüş, başını öne eğdirmiştir. Günümüzde din dışında da öyle değil mi?

d) Diğer bir neden de ilmî rekabetin kalmamasıdır. Bütün ümmet aşılmaz, geçilmez, çelik, zihnî ve resmî çitlerle birbirinden mezhep adı altında ayrılmış, herbir mezhep kendi dar alanında öncekilerin eserlerini öğrenip ezberleyip durmuşlar. Halk ile medreseliler kaynaşmış durumda olduklarından bir medreseli bilginin halkın üzerinde etkisi, devletten fazla idi. Burada sosyal işler, dînî kültürle kaynaşmış olduğundan, bir mezhepten diğerine geçmek için resmî müftü veya kadıdan yazılı izin almak gerekirdi. Böyle sıkı sıkıya kenetlenmiş çitlerle çevrili bir topluma yeni bir fikir sokmak zordu ve olmadı, hâlâ da bunca yenilgilere karşı eski ve yeni zihniyeti ve kültürü, yeni bir fikrin, anlayışın düşünme tarzını ortaya atanı ya dinsiz ya da düşman saymayı halka açık ve gizli, yazılı veya sözlü söylemekte etkili olmaktadır.

e) İslâm dünyasında yenilenmenin karşısına çıkan hükümetler ve idareciler, siyasilere; çünkü bunlar güdülecek toplum isterler. En kolay güdülecek toplum düşünmeyen toplumdur. Yeni bir fikir ortaya koyma, ancak düşünme sonucu olur. Türkiye’de dînî eğitim ve dînî olmayan modern eğitim ezbercidir, düşünmeye karşıdır. Her iki eğitim de hükümetlerin kontrolünde ve idaresindedir. Hükümetin kontrolü dışında yapılan dînî eğitim ise hem ezberci, hem taklitçi, hem baskıcı olmakta resmî okullarda, fakültelerde yapılan dînî eğitimden bir kaç kat daha gericedir, yenilenmeye karşıdır. Teknik eğitim otomasyon adam yetiştiren iki ikinin dört etmesi gibi otomasyon bilgisidir; onda düşünceye yer yoktur. evet düşünerek bilgisayar yapılmış, ancak insan beyninin çalışmasını durdurmuştur.

f) Düşünmeyi eylem haline getiren, düşünmeyi sağlayan ve geliştiren üç bilim dalı vardır: Felsefe, kelâm, ve mantık(FKM). Bunları bilmeyen ve bunları öğrenmeyen kimse ilim üretemez, düzenli düşünemez. Bir dakika önce söylediği ile, bir dakika sonra söylediği arasında çelişki olduğunu anlayamaz, kendi kendini gülünç duruma, sözüne güvenilmez konumuna düşürür. Bugün, halkımızdan çok siyasilere bu apaçık görülmekte, köşe yazarları incelikte gırgır geçmeyi ihmal etmemektedirler.

g) Dinde reform olmadan, Türkiye’de hiçbir yeni düşüncenin olamayacağı bir hakikat olarak ortada durmakta, 226 yılın (1774’ten beri) deneyimi de buna şahitli etmektedir. İlimde devrim, dinde reformdan geçer. Reformun anlamı: *‘düşünerek yanlışı bırakıp daha iyiye ulaşmaktır.’* Dinde yenilik ancak düşünce ile, düşünce ise doğruyu yanlıştan ayırmakla olur. Din ise doğrunun yapılmasını buyurur, yanlışın yapılmasına ceza keser. Düşünme eylemdir. Bu eylemi yapma insana şahsiyet kazandırır ve insan bu sayede sorgulamaya yiğitçe başlar.

Türkiye’de Diyanet’in Birinci Dîn Şûrâsında sunduğum tebliği, Diyanet itiraz notları ile olduğu gibi buraya almakla elli yıldan beri en resmî makamlara açıkça ulaştırdığım yenilenmenin yöntemini ve amacını ortaya koyuyorum:

8. Dini Yenilenmenin Önündeki Üç Engel

İslâm dünyasında ve Türkiye’de dînî yenilenmeye, ıslâhata (reforma) gitmeye üç dînî engel vardır:

a) Birincisi hadis uydurması, mevzu ve zayıf hadis kültürüdür. Zayıf hadis en büyük engeli teşkil ediyor. Zira mevzu hadis engelini aşmak kolay, ama zayıf hadis

engelini aşmak daha zordur. Çünkü ona meşruluk tanınmıştır. Mevzu ve zayıf hadis dini istismarın ilk kaynağı ve Kur'ân'dan yüz çevirmenin ilk adımıdır.

b) İkincisi tasavvuf ve tarikat kültürüdür. Bunlar Allah adına konuşurlar, kendi sözlerini şerî'attan üstün tutarlar. Bunu iki yolla yaparlar: Biri yorum ve tevil yapmak, diğeri de Kur'ân'ı ancak kendilerinin anlayacağı yönündeki iddiaları. İnsanların düşünmesine yasak koyarlar; böylece insanların zihinlerini dondurur, müritlerini köle gibi kullanırlar. İnsanı ölü, şuursuz duruma sokarak teslim alırlar.

c) Üçüncüsü fıkıh taklitçileridir. Bunlar fikhî şeriat, yani Kur'ân gibi yanılmaz ve değişmez sayarlar, fikhî Kur'ân gibi nass kabul ederler. Fıkıha aykırı bir fikir, anlayış ortaya koymayı dinden çıkmakla suçlarlar.

Altıncı asırdan (Fahruddîn-i Râzî) sonra kelam, fikhî âlimleri, kadıların eline geçmiş, kadılar hem fikhîçi hem de kelâmcı olmuşlardır. Abdullah bin Ömer Beydâvî, Abdurrahman İcî başta gelir. Hem kadı, hem kelamcı Kemâl bin Humâm da öyledir. Mes'ûd bin Ömer Taftazânî'yi (1389) sırf kelâmcı görüyoruz.

Bu üç mezhebin (a,b,c) yanına kelamcıları da her birisini destekleyici olarak zikretmek bir dereceye kadar doğru görölse de gerçek kelamcıları, yani bu üçünün etkisinden kurtulmuş, uzak kalmış, sırf kelam ilminde ihtisas yapmış olanları ayrı tutmak gerekiyor. Muhakkikin(gerçek uzman) kelamcıların bu üç mezhebe karşı başarı sağlayamamaları, bunların hem cahil halka, hem de idareye, devlete dayanmış olmalarıdır. Devletler ve hükümetler bunları desteklememişlerdir. Çünkü bu üç mezhep ve bunlara destek veren hem fikhîçi hem de kelamcı olanlar, insanları mutlak itaate, köleliğe, düşüncesizliğe körü körüne boyun bükmeğe özendirmiş, alıştırmış ve böylece dünyalarını cehennem etme yerine, insanlara cenneti va'detmişlerdir.

Hadisçiler Kur'ân yerine hadis okurlar. Tarikatçılar, Kur'ân yerine efendilerinin düzdükleri 'evrâd' denilen hutbeleri okurlar; taklitçi fikhîçiler fikhî kitaplarını okurlar. Kur'ân'ı mezarlıkta dua olsun diye okurlar.

Bu üç yolcu kendi adlarına konuşmazlar. Hadisçiler peygamber adına, tasavvuf ve tarikatçılar Allah adına, fikhîçiler, mensup oldukları mezhebin imamı adına konuşurlar. Böylece insanları kendilerine daha kuvvetli bağlarlar; hükümetler de bunlara iltifat eder ve milletleri, halkı, kuzu kuzu yönetirler. Ama dünya milletleri içinde, ilimde, teknikte, ahlâkta, adâlette, kişilik sahibi olacak hür düşünmede, insanlık haklarını, insanca yaşayamamakta en geride olduklarına razı olurlar. Sanırlar ki böylece öteki dünyadaki cenneti kazanırlar. Daha bilmezler ve

kendilerine öğretilmez ki, Kur'ân'ın isteği ve amacı dünyaya adaletle hükmeden, bilgin ve bilgi sahibi, Allah'dan başkasına boyun bükmeyen, tapmayan, el ve avuç açmayan insan olmaktır ve cenneti bu gibi insanlara va'detmiştir. Başkasına boyun bükene, beline kadar eğilene, Allah'dan başka efendi, ağabey edinene Allah diyecek ki; 'Beni kullanarak boyun eğdiğin, kul köle olduğun efendine git!' Kur'ân'a inanan bunu böyle bilir ve ona göre davranır. Kur'ân'ı rehber ve doğru yol göstergesi olarak fiilen kabul edip uygulamayan, Kur'ân'ın söz verdiği nimetlere ulaşamaz.

Şimdi, müslümanları bu üç yolculuktan kurtarmak için ne yapmak gerekir; çünkü bu üç yol patika yoludur; kasisli, insanı sürçtürür. İnsanları gerçeklere ulaştırın, hem de kısa yoldan ulaştırın Allah'ın yolu, düzdür, çukuru, engeli olmayan, müstakîm bir yoldur. İşte bu, Kur'ân'ın yoludur. Dinde yenilik(reform) yapmak insanları bu üç yoldan çevirip Kur'ân yoluna çevirmekle olur. onun için elli yıldır Kur'ân'ı yeniden anlamaya çağırıyorum.

Bu üç engeli (yolu) aşmak için üç bilim kolu vardır: a) Felsefe, b) Kelâm, c) Mantık (FKM).

a) Felsefe fikir üretir, yenilikler, yeni anlayışlar, değişik düşünceler ortaya koyar.

b) Kelâm, felsefenin ürettiklerini değerlendirir.

c) Mantık ise düşüncelerin, önermelerin birbiriyle ilişkilerini, tutarlı, tutarsız çelişkili olup olmadıklarını, sebep netice ilişkilerini inceler ve ona göre değerlendirir. Bunlarla Kur'ân'a gidilirse çıkış yolu bulunur. Islâhât (reform) yapılır ve yepyeni bir İslâm medeniyeti doğar.

- II -

Sözkonusu İlkelerin Hırsızlık Olayına Uygulanması

Öncelikle şunu belirtmeye gerek vardır. Yukarıda reform kavramının anlamları üzerinde durulmuştu. Bunlardan reformun iki şekilde olabileceği ortaya çıkmıştır:

a. Eski bir fikrin yanlışlığını düzeltip, onun yerine yeni duruma daha uygun bir fikir koymak, geçmişteki yanlış, geçersiz bir hükmü kaldırıp yerine daha yararlı, doğru bir hükmü geçerli kılmak, uygulamaya koymak, diğer bir deyimle, geçmişteki bir hükmü veya fikri yanlışlamak, onun yanlışlığını tespit edip ona yanlış demek. Bu tutum, onun düzeltilmesi için ilk adım ve en önemli yöntemdir. Çünkü geçmişteki bir fikir veya hüküm yanlış olduğu görüldüğü ve anlaşıldığı halde, evirip

çevirip doğrudan ona yanlış denemez de uydurma yorum ve açıklamalarla onun yanlışlığı örtbas edilirse, o yanlış, yanlış olmaktan çıkar, sanki doğruluğu savunulmuş duruma gelir ve bir daha düzeltilemez ve herkes onu yürütmeye ve onun doğruluğuna inanılmış gibi davranmaya çalışır.

Bir yenilik ve ıslâh yapabilmenin ilk şartı, yanlış olanın ne olduğunu ve niçin değiştirilmek istendiğini bilmektir. Bu, ıslahın, düzeltmenin gerekçesi ve aynı zamanda amaç nedeni olur. Geçmişin yanlışları düzeltilmezse, onun yanına yenisi konursa, hem yanlış, hem doğru bir arada bulunur, bu çelişik olduğu için, iki çelişik birbirini götürür. Elde sıfır kalır. Dinde de böyledir, ahlakta da böyledir, idarede, siyasette ve ticaretle de böyledir. Bunun için yanlışla yanlış deme yığıtliğini göstermeden ve ortaya koymadan, düzeltme olmaz. Yanlış, ister çok eski, ister az geçmiş, isterse yeni olsun, mademki, yaşamla ilgilidir, kuşkusuz tespit edilerek kaldırılması ve düzeltilmesi şarttır. Yanlışın nasıl tespit edileceğini, düzeltileceğini, doğrusunun nasıl tespit edilmesi gerektiğini açıklarken anlatacağım.

b. Reform, bir şeyi, fikri, hükmü yepyeni, yeniden ortaya koymak. Reformun manasında herhangi yeni bir şeyi ortaya koymak değil, yararlı, güzel iyi bir şeyi ortaya koymak şartı özünde bulunmaktadır. Bir daha reform kelimesini tanımlamadan, reform deyince bu anlamların bulunduğunu hatırlamak gerekir. Hz. Peygamberin: *'İki günü eşit olan ziyandadır.'* sözünü düşündüğümüzde, ikinci gün, birinciden gelecek gün geçmiş günden, bugün dünden artı bir şeyle farklı olmayı, fazladan, daha bir şey yapmayı ifade ederek geçmişle eşitliği bozmanın gerektiğini çok özlü bir ifade ile anlatmıştır. Bu sözün anlamı doğal kanunların nasıl değişikliğe neden olduğunu gösterir. Eskinin ve geçmişin değişmemesini kafalarında nakşedenler, dinin yaşanmasına ne kadar çelme taktıklarının mutlaka bilincinde ve bilgisinde olamazlar. Tarihte şunu görüyoruz ki bu gibi kimseler sözlerini sürdürme gelmişler ve günümüzde güya okuryazar olanlar da en iyi Müslüman olmayı, geçmişte, eskide aramayı ve onu olduğu gibi uygulamayı genç ve yaşlı zihinlere aşılama başarı göstermektedirler. Bu zihniyet teknik bilgilerle yıkılmıyor, daha güçlü bir biçimde sürüyor ve sürdürülüyor.

Reform iki yöntemle, iki yoldan, yapılmalıdır. Reformun gerçekleşmesi için gereken bilgi kaynakları şunlardır:

1. Dinde reform yapmanın temel kaynağı *Kur'an*'dır. Eğer bir dinde reform yapılmak isteniyorsa o dinin belli, net bir kitabı varsa, kuşkusuz, önce o dîni, kendi kitabı nasıl anlatıyor, onu iyice araştırıp tespit etmek en ilmî yöntemdir. Sonra onun üzerinde bina edilecek reformların ne ve nasıl olması gerektiği ortaya konur. İslâm

dininin temel kaynağı Kur'ân'dır. Kur'ân'ın Hz. Muhammed zamanında yazıldığı ve üzerinde, sözlerinde bir değişiklik olmayan tarihi bir vesikadır. İslâm dînini günümüz bilgisine, hayat şartlarına göre tarihsel anlayışın dışına çıkararak, onu aşarak, doğrudan Kur'ân'ı zamanımızda vahyolunmuş gibi anlayıp hayata uyarlamak ve yaşatmak için Kur'ân'ı anlamının yöntemlerini, kurallarını, incelemek gerekmektedir.

a. Kur'ân'ın cümlesinin içinde bulunan kelimelerin etimolojik kök anlamlarını, Arapların o kelimeyi hangi anlamda kullandıklarını tespit etmek gerekir. Bunu tespit etmek için dördüncü hicrî (mîlâdî onuncu) asra kadar yazılmış olan sözlükleri taramak, dördüncü asırdan sonra yazılan sözlüklere (lüğatlere) çok ihtiyatlı bakmak ve verdikleri manaları dördüncü asırdan önceki sözlüklerle karşılaştırmalı ve onlarda temel anlamlara dikkat etmelidir. Dördüncü asırdan sonra yazılan sözlükleri yazanın mezhebine delil olması için yanlış, kaygan eğilimli bir mana vermiş olabilir.

b. Kelimenin cümlede kullanıldığı biçimi, yani isim, sıfat olarak anlamını, kipini (sıgasını) iyi anlamak, aralarındaki farkı kavramalıdır.

c. Cümledeki fiil, sıfat ve isimlerin birbirlerine bağlanmalarını sağlayan edatların görev ve anlamlarına dikkat etmelidir.

d. Cümleyi cümle olarak, bir bütünlük içinde anlamaya çalışmalıdır.

e. Cümlenin benzerlerini Kur'ân'ın diğer âyetlerinde aramalı ve buldukları yere göre yeni bağlamına (siyâk-sibâk) göre aralarında mana farklarının bulunup bulunmadığına göre karşılaştırarak anlamak gerekmektedir.

f. Cümlenin Kur'ân'ın bütünlüğü içinde anlamının ne olabileceğini düşünmeye gerek vardır.

Bu şekilde cümle tahlil edilerek anlaşıldığı zaman, bu anlayışa sözlük anlamında âyetin, cümlenin anlaşılması elde edilmiş olur.

Kur'ân'ın İki Türü Anlaşılması:

a. Kur'ân'ı Kerîm'in ilk planda basitçe anlaşılması, onu sözcüklerine göre anlamaktır. Burada sözcüklerin nasıl anlaşılacağını açıkladığımız gibi *Benû Kurayza* olayında da sözlük anlamının ne olduğunu belirttik. Bu sözlük anlamında, anlaşılmasında net, açık bir ifade ve deyim kullandık: '*Kur'ân ne dedi?*' bunun hangi tür anlamda olduğunu, herkesin bu kadar anlayabileceğini, bunu anlamada çocuk, yaşlı, yetişkin, okumuş, okumamış, okumasını bilmeyen biri kendisine

okunduğu zaman anlayabilir. Bu ‘*ne dedi?*’ anlayışında kalan bir kimse, yani Kur’ânı sözlük anlamında kavramaya çalışan kişi, başkasına bir hüküm verme hakkına sahip olamaz. Ancak, kendisi Kur’ân’ın verdiği sözlü bilgiye sahip olur ve Kur’ân’ın felsefesi, hikmeti hakkında genel ilke ve hüküm anlatan kimsenin sözünü daha iyi kavramasına onu yükseltir. Bu sözlük anlamının hangi anlama geldiğini, ondan neyin amaçlandığını sorup öğrenme hakkına da sahip olur. Çünkü bir âyete dayanarak hüküm vermek yanlış olur. O hususta benzer veya onu açıklayan başka âyetleri ve o âyetleri birbirleriyle karşılaştırarak bir hükme varmak da yetmez, Kur’ân’ın genel felsefe ve ilkelerine göre de o âyetin anlamını düşünmek gerekir. şunu da söylemek yerinde olur. Kur’ân’da şöyle diyor, demek suretiyle Kur’ân’ın ne dediğini hatırlar veya başkasına sadece hatırlatabilir. Ama Kur’ân’ın ne dediğine dayanarak bir hüküm veremez.

En az iki yüz yıldan beri İslâm dünyasında anarşi, karışık olaylar çıkaranlar medreselerde okutulan dînî kültürden, bilimlerden nasibini almamış, bir âyet ya da bir hadis veya bir fakihin sözünden cımbızla çıkarılmış bir sözü alıp bayrak yapanlardır. Eksikliği veya hiçbir kitâbî bilgiye sahip olmayanlar ayağa kalkıp dini tebliğ etmeye ve zorla dînî merasimleri, şekilsel giyim ve davranışları yaptırmaya kalkışanlardır. Bunların içinde sosyal olayları, adaleti, haklılığı, dürüstlüğü, helalinden kazanıp helal yere harcamayı bayrak yapıp tavsiye eden yoktur. Bir âyetle, bir hadisle müslümanlık olmaz, diyoruz. Eğer olsaydı, Kur’ân tek bir âyetten ibâret olurdu. Herkes kanunlardan herhangi bir maddeyi bilir, şimdi bu kimse bir hukukçu, savcı, hâkim, avukat olabilir mi? İşte dini bilmek, Kur’ân’ı bilmek de böyledir. Herkes haddini, neyi bildiğini, neleri bilmediğini bilmesi, Kur’ân’ın temel felsefesi ve insana en önemli öğüdüdür. Öyle ise Kur’ân’ın ‘*ne dediğini*’ bilmekte kalanlar, hadlerini bilmelidirler.

b. Kur’ân’ı Kerîm’in ikinci tür anlaşılması, sözlük anlamını aşır ‘*ne dediğinden*’ hareket ederek ‘*ne demek istediğine*’ ulaşmaktır. Kur’ân bir sözü söylemekten neyi amaçlamış ve neyi hedefe almış, neyi anlatmak istemiştir. Kur’ân’ın *ne dediğinden*, *ne demek istediğini* anlamak akılı kullanmak, Kur’ân’ın felsefesini, insana olan mesajını bilmek ve bir fikir, yeni bir anlam üretmek ve ortaya koymakla olur. İşte buna ‘*ictihâd*’ denir. Yukarıda Benû Kurayza olayında akılcıların, akıllarını kullanarak Hz. Peygamberin *ne dediğinden ne demek istediğini* çıkaranların, çabası, ictihada ve akıl yormalarına örnek vermiştik.

Şimdi burada Kur’ân’da hırsızlığa verilen cezayı hem *ne dediğine*, hem de *ne demek istediğine* örnek olarak incelemek yerinde olacaktır. Önce Kur’ân’da geçen âyetin Türkçe çevirisini verelim:

“Hırsızlık eden erkek ve hırsızlık eden kadının, yaptıklarına karşılık, Allah’dan caydırıcı bir ceza olacak biçimde her birinin ellerini kesin. Allah yücedir. Bilgedir. Kim yaptığı haksızlıktan sonra tövbe eder ve düzeltirse, kuşkusuz, Allah onun tövbesini kabul eder. Doğrusu Allah bağışlar ve acır.”(Mâide, 5/38-39).

Âyette ‘s-r-k’ kelimesinin türemişi olan ‘sârik’(erkek), ‘sârika’(kadın) kullanılmaktadır. Türkçemizde bunun mastarı veya mastar ismi olarak sirkat(asıl Arapçasında ‘serik, serek, sereka, serika’ olarak kullanılır: Çalmak, uğurlamak, aşımak, hırsızlık etmek, hırsızlık yapmak; çalma, hırsızlık, sirkat. Türkçe sözlükte çalmayı başkasının malını gizlice almak olarak tanımlar; kendisine âit olmayan bir şeyi gizlice almak, hırsızlamak; Arapça sözlüklerde birisinin bir şeyini gizlice almak, gizli, saklı bir yerde olan şeyi almak olarak tanımlanır. Fıkıhta (İslâm Hukuku)hırsızlık: ‘akıl-bâliğ, akli başında yetişkin bir kimsenin başkasının belli değerinde saklı bir malını veya onun değerinde bir şeyi gizlice almasıdır.’

Fıkıhın bu tanımında hukukçular(fakihler) sözlük anlamına iki şart eklediler. Biri akıl-bâliğ, yani hem ergin, hem akli başında olmak, diğeri çalınan malın belli bir miktar değeri olmak. Bunun anlamı şudur: Akli başında olmayan ergin bir kimsenin ve henüz ergin olmayan çocuğun çalması, sirkate, hırsızlığa girmediği gibi, belirli(nisab) bir miktar ve kıymetten az olan bir şeyi de çalmak hırsızlığın tanımına eklemekle, bu iki şartı eksik olan bir hırsızlığa âyetin hükmünün uygulanmasını kısıtlamak istemişlerdir.

İslâm hukukçuları (fakihler) sirkat(hırsızlık) içine sokmak istemedikleri, ancak uzaktan ve yakından hırsızlıkla ilgili olan birkaç kelime veya kanuna yer vermektedirler. Bunları hırsızlık tanımının içine almamaktan amaçları, bunlara hırsızlığın cezasının dışında başka bir ceza verilmesini öngörür. Bu çabaları ve çalışmalarında hırsızlığın alanını daraltmak niyetinde oldukları anlaşılmaktadır.

Bu kavramlar şunlardır:

1. **İhtilas:** Usulcacık, el çabukluğu ile aşımak, özellikle para aşırma, hırsızlıkla aşırma arasındaki fark, hırsızlık gizliliğe, aşırma aleniyete ve hızlılığa dayanır.

2.Emânete hıyanet veya bilerek emaneti inkar etmek

3.**Hirabe:** kuvvete dayanarak ortaya çıkıp mal almak; adam öldürmek veya terör, korkutma ve tedhiş hareketi yapmak.

4.**Gasb**-sözlükte açıktan zulmederek bir şeyi almaktır. Terim olarak başkasının hakkına izni olmadan zorla sahip olmak.

5.**Nebş**: Bir şeyi yerden çıkarmak, açıp çıkarmak; ölünün kefenini soyarak, **nebbaş**, kefen soyucu.

6.**Neşl**: Hızlı soyup almak, soyup çıkarmak, hızlıca kapmak, Buna tarr, yarmak, elleriyle kesmek, neşşal, tarrar, insanlardan ustalık ve el çabukluğu ile uyanıklıkları sırasında bir şey çalma, Bunlara hırsızlık hükmünün uygulanmasında ihtilaf edilmiş ve ayrılığa düşülmüş olup fukahanın çoğunluğu bunun hırsızlıkla aynı olduğunu söylemiştir.

7.**Nehb**: Bir şeyi zorla almak, kapıp almak, talan etmek. Ancak hırsızlık sayılmamıştır.

Ne var ki, yeni yazılacak fıkhıta günümüzdeki yolsuzlukların, vurgunların, suiistimallerin ve sâir suçların cezaları da yazılmalıdır. Eski fıkıh yeterli değildir.

Bunlarla burada yetinerek şunu vurgulamak istiyorum. Herhangi bir kimse bunları da hırsızlık kapsamı içine alarak hırsızlığa verilen hükmü bunlara da uygulayabilir. Peşinen şunu söylemek yerinde olur: günümüz şartlarına göre hırsızlığın ve hırsızlıkla ilgili sözcükleri yeniden tanımlamak ve hükümlerini ona göre vermek, değiştirmek, geliştirmek gerekir.

Tekrar sirkate, hırsızlığa dönüp âyetin ne dediğini tespit ederek iyi anlamaya gerek bulunmaktadır. Hırsızlığın dört unsuru, öğesi vardır; onlardan biri olmazsa hırsızlık olayı oluşmaz.

- A. Hırsız, hırsızlık eden (sârik-sârıka).
- B. Malı çalınan adam bilinmelidir.
- C. Çalınan malın sahibi, malının korunması gereken birisi olmalıdır.
- D. Gizlice almak.

A. Hırsızın hırsızlıkla suçlanmasında beş şart vardır:

1. Yükümlü mükellef olması gerekir; akıl-bâliğ olmalıdır.
2. Hırsızlığı kasten, bilerek yapmış olması gerekir; hırsızlığın haram olduğunu bilmemesi, elin kesilmesini önler. Çaldığı mala sahip olmak istemelidir.

3. Hırsızlık yapmaya zorlanmaması ve mecbur olmaması. Hırsızın ölümü kendinden savacak kadar çalması, elinin kesilmesini gerektirmez.

4. Hırsız ile malı çalınan kimse arasında akrabalık bağı olmamalıdır. Bunda genel kural, aralarında varis olma durumu olmamadır veya nikahı düşer durumu da olmamalıdır.

5. Hırsızın çaldığı malda ortaklık şüphesi veya hisse sahibi olma durumu olmamalıdır.

Bu durumların ayrıntılarında fukahanın arasında değişik fikirler bulunmaktadır. Biz sadece temel ve ortak firiiklere işaret etmekle yetiniyoruz. Bunda amacımız, fukahanın hırsızlık olayına Kur'ân'ın verdiği hükmün, diğer bir deyimle Kur'ân'ın sözlük anlamına, ne dediğine göre fukahanın anladığı hükmün yozların, cahillerin anladığı gibi, öyle kaptı-kaçtı, hemen yakalayıp el kesmek olmadığını vurgulamaktır. Fukahanın sözlerine dayanarak herkesin kolayca ve sükûnetle düşünmesini sağlamakla onlara yardımcı olmaktan başka bir emeliniz yoktur.

B. a. Malı çalınan adam bilinmiş, tanınmış birisi olmalıdır. Çalınan malın sahibi, maliki bilinmezse, hırsızlık hükmü, Kur'ân'ın sözlük anlamındaki hükmü(el kesmek) uygulanmaz. Eğer çalınan malın sahibi bilinmezse veya malın meşru sahibi ve koruyucusu değilse, hırsızlık hükmünün uygulanıp uygulanmayacağında fukaha değişik görüş ortaya koymuşlardır.

b. Malı çalınan kimsenin malının güven altında, korunması gereken birinin malı olmalıdır; bu durumda-çalma, hırsızlık hükmü(Kur'ân'ın sözlük anlamına göre hükmü) uygulanır. Müslüman ve *zimmî*(İslâm toplumunda yaşayan, vatandaş olan gayr-i müslim) olanın malları güven ve korunma altında olduğunda, fukaha arasında ittifak hasıl olmuştur, hepsi aynı görüştedir. Ancak *müste'men* (emân verilen, güven verilen), pasaportlu olan yabancı bir kimsenin malı çalındığında, çalana hırsızlık hükmünün uygulanmasında fukaha aynı görüşte değildir. Mâlikiler, Hambeliler ve Hanefilerden İmâm-ı Züfer, pasaportlu kimsenin malının da güven altında olduğu görüşünde olarak, çalana hırsızlık hükmü uygulanır, demiştir. Ancak burada şunu hatırlatmakta fayda vardır: El kesme(hırsızlık) hükmü uygulanmazsa, cezasız bırakılmaz.

C. Çalınan mal: Çalınan mala hırsızlık hükmünün uygulanması için üç şart bulunması gerekli görülmektedir: a) Müttekavvim; b) Nisâb (belirli bir miktar) olmalı. c) saklı olmalıdır

a-1) alınan nesne değer biçilebilen, kıymetli olmalıdır. alınan nesne mal olmalı, mal olarak sahip ve malik olunacak nesne olmaktan maksat, hür bir insan gibi, mal olmayan bir nesne olmamalıdır. Hür bir insanı(büyük, küçük olsun) alana hırsızlık hükmü uygulanmaz.

2. alınan malın bir değeri, kıymeti olmalıdır. İslâm dînine göre mâlî kıymeti olmayan domuz, içki çalma gibi durumlarda hırsızlık hükmü uygulanmaz. alınan malın mütekavvim olmasının tayininde fukaha ayrı ayrı görüştedirler. Ara sıra söylediğimiz gibi, hiç cezasız kalması değil, Kur'ân'daki sözlük anlamından anlaşılan el kesme hükmünün kalkması amaçlanmaktadır.

3. Malın sahiplenilmiş bir nesne, mal kabul edilip saklanması mümkün olan, fıkıh deyimiyle mütemevvel olan bir nesne olması gerekir. Bunda da ayrı görüşler bulunmaktadır.

b. Nisâb, alınan malın belirli bir miktar veya belirli bir kıymette olması şarttır. Bazı hadislerle dayanarak çalınan malın bir dinar(altın para) veya on dirhem(gümüş para) değerinde olması zikredilmekte birlikte fukahanın ayrı görüşleri bulunmaktadır. Yalnız şuna dikkat edilmesi gerekir: Hz. Peygamberin döneminde bir dinar altın paranın alım değerinin göz önünde bulundurulması gerektiğini söylemekten kastım, bugün bir altın liranın (dinarın) alım değeri daha düşük olabilir. Mesela Amerika'da bir dolarla belki bir elma alınıyorsa, Rusya'da ve diğer memleketlerde bir dolarla daha çok şey alınabilir. Her paranın alım değeri yere ve zamana göre değişir. Altmış sene önce beş kuruşla ekmek ve helva ile karın doyuruyorduk.

Bu nisâb konusunda da zaman, mekân ve değer bakımından ayrı görüşler ileri süren fukaha durumu yüksek ve sert tutanlar hırsızlık hükmünün uygulanmasının alanını ve sınırını daraltmak istemektedirler. Her zaman bu konuda böyle ayrı sert veya yumuşak, gevşek görüş ileri sürmelerinin anlamı, böyle görüş ve fikir üretmeleri fukahanın, uzmanların, düşün sahibi kimselerin meşru hakları olduğunun ortaya konmasının gereği olmasıdır. Bu hususa önem vermek ve ona göre davranmak, söz söylemek, tartışmak meşru bir durumdur.

c. alınan malın saklanılan bir yerden alınmış olmasıdır; çünkü saklı bir yerde olmayan mal sanki sahibi tarafından önemsenmemiş, yitirilmesine sebep bir olaya göz yummuş olur. Kimi fakihler, malın saklı yerden alınmasının Kur'an'da olmadığını ileri sürerek bu şartın geçersiz olmasını söylemişlerdir. Doğrusu, yukarıda sayılan diğer şartlar da Kur'an'da olmadığı halde onlara itiraz edilmemiştir. Görüş ayrılıkları, şartların varlığına değil, şartların niteliklerinde ve

gerçekleşme derecelerinde ortaya konmuştu. Saklı yerin ne olduğunda da ittifak edilen ve ayrışılan görüşler olmakla beraber en çok itiraz edilen yerlerden bazıları şunlardır; bunda genel kural şudur: izinle girilen her yer, dükkan, ev, çadır gibi. Mesela izinle eve giren misafir, evin hizmetçisi, evden bir şey çalarlarsa, bunlar hırsızlık cezası değil, hâinlik cezası verilir. Mescit gibi herkesin girip çıktığı yerde bekçi yoksa, çalınan halı, kilim, kandil, Kur'ân vb. hırsızlığa girmez. Ancak bekçisi olursa, hırsızlık hükmüne girer. Bunda da bazı ayrıntılarda fakihlerin ayrıcalıklı görüşleri bulunmaktadır.

Ben, Kur'ân'daki ayetin uygulanması konusunda fukahanın ortaya koydukları görüşlerin değişikliklerine ışık tutacak bir fikir vermek suretiyle öyle kanun tanımaz, kanunun ne demek olduğunu bilmez, anlamaz kimselerin hukukla ilgili âyetlerin tarihte fukahanın nasıl anlamaya çalıştığını kısaca örnekleyerek, günümüzde de günümüz şartlarına ve kültürüne göre uygun bir ilmî çalışmanın ve fikir, görüş ortaya koymanın gereğini vurgulamak istiyorum.

D. Gizli Almak.

Hırsızlık işinin tam oluşması için bu dördüncü öge, unsur, bir nesneyi gizli bir yerden alıp çıkarmak şarttır. Dışarı çıkarma tamamlanmamış ise, buna hırsızlık hükmü değil, başka bir ceza verilir.

Hız. Ali'den şöyle bir söz nakledilir: '*Hırsız zarif ise eli kesilmez.*' Bu ne demektir, diye sorulan soruya, şu cevabı vermişti: '*Duvarı deler, kendisi girmeden, elini sokar malı çıkarır.*'

Ebû Yusuf (Hanefi), Mâlikiler, Şafîiler, Hanbeliler hırsızın saklı yere girmesinin şart olmadığını, önemli olan saklı yerden malın alınmasıdır, demişlerdir.

Fukaha ince eleyip sık dokumak suretiyle hırsızlık hükmünün uygulanışını kısıtlamakta ve zora sokmaktadır. Tam bir hukukçu inceliği ile ayrıntılara inmektedirler. Çalınan malın saklı, gizli, yerden sahibinin mülkiyetinden, elinden çıkıp hırsızın mülkiyetine girmeyi de şart koşmanın anlamı, çalınan mal hırsızın mülkiyetine, sahipliğine girmemiş ise, yani hırsızın eline geçmemiş ise, çalana hırsızlık hükmü uygulanmaz. Fakihler arasında hırsızlığın tam oluşup oluşmadığını, hangi durumlarda ve nasıl oluşabileceğinin tespiti hususunda değişik ve ayrıntılı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Ancak şu kuralda çoğunluk ittifak halindedir: Hırsızlık tam oluşmamış ise, hırsızlık hıkmı uygulanmaz. Ancak *ta'zir* cezası verilir.⁸

Hırsızlığın İspatı:

Hırsızlığın ispatı hususunda ittifak edilen ve ihtilafa dışulen deliller bulunmaktadır. Bunlar dırt olarak anlatılmaktadır:

1. İtiraf: Hırsızlığın itiraf etmekle sabit olacağı konusunda ittifak edilmiştir. Hırsızın itiraf etmesinin ilk şartı akıl-bâliğ, yani mükellef, dınen sorumlu ve yıkümlü olmalıdır. Fakihlerin çoğunluğunun ileri sürdüğü şart, itiraf etmesinde hür, serbest olmalıdır. Hapsetmek, dövme gibi zorlayarak yaptırılan itiraf meşru sayılmamaktadır. Ayrıca hırsızlık hıkmünün verilmesine dayanak ve delil olacak itiraf açık seçik ve hakim (kadı) şüpheye yer bırakmayacak biçimde hırsızlığın oluşması gereken öğelerin bulunduğundan emin olmak gerekir. Sonra itiraf, hırsızlık hıkmünü uygulayacak zatın huzurunda olmalıdır. Başka yerlerde itiraflar muteber sayılmamaktadır. Bununla beraber çalınan malı dava eden bulunmayınca, itiraf kabul edilmemektedir. Kimi fukaha bu şartın Kur'ân'da olmamasından dolayı, böyle bir şartı doğru bulmayıp hırsızlık hıkmünün uygulanmasının gerektiğini söylemişlerdir.

2. Beyyine: Apaçık delilin bulunması ile hırsızlık sabit olur. Buna göre hırsızlık, tanıklık(şahitlik) etme niteliklerini haiz iki erkek şahidin tanıklığı gerekmektedir. Bu nitelikler, erkek, müslüman akıl-bâliğ, hür, gözleri gören âdil ve hür iradeli olmak.

3. Tekrarlanmış yemin⁹; yemin-i mardude ile Hanefî, Mâlikî ve Hambeli fakihlerinin çoğunluğuna göre hırsızlık sabit olur. Ancak hırsızlık hıkmü sabit olmaz. Bu yeminle malın çalındığı sabit olur. El kesmek ancak, itiraf ve delil ile olur. *Reddedilen yemin* şudur: Davacı, davalının elinin kesilmesini gerektirecek bir hırsızlık yaptığını iddia eder ve davalı hırsızlığı inkâr edince, hırsızlık yapmadığına yemin etmesi istenir. Ancak yemin de etmezse; bu durumda yemin davacıya teklif edilir. Davacı, davalının hırsızlık ettiğine yemin ederse, davacının yemini ile hırsızlık sabit olur. Fakat el kesme cezası verilmez. şafilere göre bu yeminle hırsızlık hıkmü uygulanır.

⁸ *Ta'zir*: Kur'ân'da tayin edilmeyen ve hâkimin takdirine bırakılan cezâ.

⁹ *Nihâyet'ül-Muhtâc*, c.VII, s. 431

4. Karine ile, yani ilişkili, ilgili bir belirti delil ile de hırsızlık hükmü sabit olur, uygulanır. Kimileri böyle bir delil ve karine ile de hırsızlık hükmünün sabit olmasını doğru bulmuş ve İbn Kayyim, örnek olarak çalınan malın suçlananın yanında bulunmasını zikretmiştir.

Hırsızlığın Cezası:

Hırsızlığın cezası, hırsızın elini kesmek olduğunda fukaha görüş birliği içindedir.

Kesilecek yer; Fukahanın çoğunluğu bilekten kesilmesini önerirken kimileri de omuzdan kesilmesini ileri sürmüştür.

Hırsızlık tekrarlandığında fukaha arasında şu görüşler ortaya atılmıştır:

a. Hüküm giymeden önce birkaç kere hırsızlık yapana tek bir ceza verilir ve bir eli kesilir; çünkü şüphe vuku bulursa el kesme cezası düşer. Burada asıl maksat hırsızlığı önlemektir. Bu da bir defa ceza vermekle sağlanabilir.

b. Hüküm giyip eli kesildikten sonra tekrar hırsızlık ettiğinde kimilerine göre ikinci eli de kesilir. Kimilerine göre ikinci eli yerine, sol ayağı kesilir;

c. Üçüncü kez hırsızlık ederse, sol ayağı kesileceğini söyleyen fakihler vardır.

d. Üçüncü kez hırsızlık ettiğinde sol ayağı kesilmez, çünkü Kur'ân'da ayak sözü geçmemektedir. Bu, Kur'ân'a ilâve edilmiş olur ve câiz olmaz. Başka ceza verilir.

e. İkinci kez hırsızlık ederse, kimilerine göre sol ayağı ve üçüncü kez hırsızlık ederse sol eli kesilir.¹⁰

f. Dördüncü kez hırsızlık ederse, sağ ayağı kesilir, görüşünde olanlar vardır.¹¹

¹⁰ Hz. Ali'den gelen bir söze göre demiştir ki: 'Hırsızın birinci hırsızlığında sağ eli, ikinci hırsızlığında sol ayağı kesilir. Üçünü hırsızlığında ise hiçbir yeri kesilmez, başka cezâ verilir; meselâ hapsedilir. Hırsız yemek yiyecek ve ihtiyacını göreceksiz ve yürüyeceği ayaksız bırakmaktan dolayı Allah'dan utanırım.' Hz. Ali bu görüşünü hırsızın sağ eli ve sol ayağına da teşmil etse ne olurdu? Demek ki, Hz. Ali bile o zamanın zihniyetinin ve anlayışının etkisinde kalmıştır.

¹¹ 'Elin veya ayağın, sürçmene sebep oluyorsa, onu kes ve kendinden at; sana çolak veya topal olarak hayata girmek, iki el veya iki ayağın olarak ebedî ateşe atılmaktan daha iyidir.'(Matta, 18/8).

g. Beşinci kez hırsızlık ederse, kimilerine göre ldrlr.

Kesme ile ilgili bütün görüşleri burada zetlemekten maksat, fakihlerin içinde ne kadar saçmalıkların bulunduğunu ortaya koymaktır; hepsini ayrı ayrı tenkit etmenin yerine şu beşinci kez hırsızlığın nasıl vuku bulacağını hayal etmek bile imkansızdır. Adamın iki eli kesilmiş, iki ayağı kesilmiş, nasıl yaşayacağını düşünme yerine, bu durumda ağzı ile mi, başı ile mi gidip hırsızlık edecek? Burada en akıllı hüküm, eğer kesilecekse, bir eli kesilir, ondan sonra başka ceza verilir, diyenlerinin görüşü olmalıdır. Bu görüşün dışında olanlar, dnin insan için olduğunu değil, insanın din için olduğunu kabul eden ve uygulayanlardır. Bunlar Kur’ân’ın felsefesini, amacını anlamaktan uzak düşmüşlerdir.

El Kesme Cezasının Düşmesi:

Hırsızlık sabit olduktan sonra el kesme cezâsı şu durumlarda düşer:

1.Hırsızlık edene aracılık edip elinin kesilmesini önlemek imkânı bir şarta bağlanmıştır. Hırsızın hakime şikayet edilmesinden önce, yani hakime gitmeden araya girip hırsızlık hükmünün verilmesini engellemek caizdir. Ancak hakime şikayet edilince, artık iş hakimın hükmetmesine ve hırsızlık hükmünü uygulanmasına kimse engel olmamalıdır.

2.Hırsızın malı çalınan tarafından af edilmesi ile de hırsızlık hükmü yani el kesme hükmü düşer. Bunda da şart hakime bildirilmemiş olmalıdır.

Âyete baktığımız zaman âyetin sözlük anlamı içinde böyle bir şartı anlamak için bir belirti bulunmamaktadır. Bu iki madde, hırsızlığın mutlaka eli kesmenin yani şartsız eli kesmenin olamamasının caiz ve doğru olduğunu ifade ediyor. Bunu ileride âyetten kastedilen anlamın ne olduğunu ve ne demek istediğini anlatırken ele alacağız.

3. Fukaha samimi tövbenin hırsızdan ahiret azabının kalkacağında ittifak etmişlerdir. Ancak dünyada elinin kesilmesi konusunda fukaha ikiye ayrılmıştır:

a. Hırsızın elinin mutlak kesilmesini öngörüyor; çünkü âyette tövbe eden ile tövbe etmeyen ayrımı yoktur. Hz. Peygambere tövbe eden bir hırsız getirmişler, peygamber hırsızlık hükmünü uygulamış, diyorlar. Burada kaçırdıkları bir husus vardır. Buranın(1-2) maddelerinde geçen hakime şikayet edilince, hakim hükmü mutlaka uygular. Hz. Peygamber hakim(kadı) durumunda olduğundan yapılan şikayeti göz ardı edememişti. Bu noktayı kaçırdılar.

b. İkinci âyet birinci âyete atfediliyor. Onun anlamına ek ve açıklama yaptığına dayanan fakihler, tövbe edenin hırsızlık hükmü cezasının düşeceğini söylemişlerdir. Yoksa hırsızlık hükmünün uygulanışından sonra tövbe etmenin âyette geçmesinin bir anlamı olmaz.

4. Eğer hırsız hırsızlığını itiraf etmekten vazgeçer, dönerse hırsızlık etmesi şüpheye düşeceği için ona hırsızlık hükmü uygulanmaz.

5. Hırsızlık hükmü giymeyecek kimse ile ortaklığı varsa, çocuk ve deli olanlarla ortak olarak hırsızlık yapmışsa, çocuğa ve deliye hırsızlık hükmü uygulanamayacağı için, hepsi de aynı hırsızlıkta ortak olduklarından hiçbirisine hırsızlık hükmü uygulanmaz. Kimi fakihler, hırsızlık hükmü uygulanabilecek şartı haiz olanlara hüküm uygulanır, demişlerdir.

6. Eğer çalınan malı hırsız satın almak, ya kendisine hibe edilmek gibi durumda sahip olursa, hırsızlık hükmü düşer. Bazı fakihler durumu ayrıntılayarak, hükmün uygulanmasını gerekli görmüşlerdir.

7. Hırsızlığın üzerinden uzun zaman geçmişse, kimilerine göre hırsızlık hükmü düşer, kimilerine göre düşmez.

8. Herhangi bir hırsızlığın tam oluşması için şartlar ve unsurlar oluşmamış ise, hırsızlık hükmü(el kesme) düşer ve ta'zir cezası verilir.

9. Çalınan malı ödeme konusunda fukaha üçe ayrılmıştır:

a. Çalınan mal mutlaka ödenmelidir. Hırsız zengin de olsa, fakir de olsa, eli kesilse de kesilme de çaldığını ödemek zorundadır. Bunlara göre bir suçta iki ceza vermek caizdir ve gereklidir. Bir ceza kişinin hakkı, öbürü Allah'ın(kamûnun) hakkıdır.

b. Çalınan mal -yok olmuş, telef olmuş olsa bile- hırsız zengin ise malı hüküm giyene kadar (el kesme vaktine kadar) malı öder. Çünkü hırsızın zengin olması durumunda, çalınan mal aynen mevcutmuş gibi kabul edilir. Bu durumda iki ceza birleşmez. Hem ödeme, hem de el kesme cezası verilmez. Ödemeyi önceden yapmışsa, eli kesilme cezası kalkar.

c. El kesilince hiçbir surette çalınan mal ödenmez. Çünkü Kur'ân'da el kesme cezası var, ödeme cezası yoktur. Eğer ödeme cezası da verilecek olursa, o zaman, el kesme cezasının yeterli olmadığı ve ceza tam sayılamayacağı ortaya çıkar. Kur'ân el kesmeyi, cezanın tümü olarak ifade etmiştir. Bundan dolayı iki ceza birlikte verilemez, demişlerdir. Eğer hırsız ödeme yapmışsa, artık çaldığı mal kendi malı

olmuştur. Bu durumda ona hırsızlık hükmi(el kesme) uygulanmaz. Zira bir kimse kendi malından dolay elinin kesilme h kmine uğratılamaz.

Buraya kadar iki  yetin sözlük anlamını, yani ayetlerin ne dediğini inceleyen fakihlerin görüşlerini ve sözlüklerden ne anladıklarını gözden geçirmiş olduk ve şunu gördük: Fakihlerin hepsi  yetin kullandığı (*kat'*) (kesmek) kelimesini fiziki anlamda ipi kesmek, ağacı kesmek, ekmeği kesmek, hayvanı kesmek anlamında olarak esas almış ve yorumlarını, görüşlerini buna dayandırmışlardır. Ancak el kesmek, öyle basit, bayağı adi bir olay olmadığının bilincinde olarak el kesmenin önüne geçmek, el kesmeyi engellemek konusunda oldukça akıllarını kullanmış, sözlüklere başka anlamlar eklemiş, el kesmenin alanını kısıtlamaya çalışmış ve bunları yapmak için sözlüklerin dışına taşmak zorunda kalmışlardır. Sözlüklere yeni anlamlar eklemeyi yerenler de olmuştur. Öyle anlaşılıyor ki, hırsızın elinin kesilmesi İncil'de de(5) bulunduğuna göre, el kesmeyi Kur' n ilk defa ortaya koymuş olmuyor. Hırsızın elinin kesilmesi yaygın, zihinlerde yeri var. İşte yukarıda Hz. Ali'nin de bunun etkisinde olarak Kur' n'ın sözlük anlamından uzak kalmadığını söylemiştik. Hz. Ali'nin görüşü tıpatıp İncil'deki hükme uymaktadır. Ancak yinelemek gerekir ki, hırsızın elinin kesilmesini temel alan fakihlerin bir kısmı, daha makbul ve anlamlı bir görüş ileri sürerek, yalnız tek elin kesilmesinin yeterli olacağın ve tekrar hırsızlık olaylarında ta'zir cezası verileceğini  ng rmuşlerdir.

şimdi biz  yetleri, Kur' n'ın veya herhangi bir metnin ve sözün 'ne demek istediğine', amacına, hedefine göre anlamak üzerinde duracağız. Yineleyelim ki,  yetin 'ne dediğine' göre anlaşılması sözlük, lafız, kelime olarak anlaşılmasıdır.

Asıl anlam,  yetin *ne demek istediğine* ve *neyi anlatmak istediğine* göre anlaşılması, Kur' n'ı geleceğe yönelik anlamak olduğu için çok önemlidir. Bu tür anlayış Kur' n'ı her yerde, her zaman, her toplumda ve bir toplumun değişik, gelişen dönemlerine göre uygulama, yaşama imkanı doğar ve insanlar hem imanlı, hem dindar, hem mutlu olurlar, hem de hayatın her zorluğunu kolaylıkla yener ve rahat ederler

On bir asırdan beri fakihlerin çoğunluğunun (cumhur-fukaha) önem vermedikleri, göz ardı ettikleri, en doğru tespit tersine, zıddına hüküm verdikleri, müslümanlara dinde kolaylığı anlatmayıp sürekli zorluğa sürükledikleri gerçeğidir.¹²

Dinde kolaylık, Kur'ân'ın ve hadislerin üzerinde titizlikle durdukları İslâm Dîninin en temel ilkesidir. Temel ilkenin anlamı, bütün hükümlerin ve uygulamaların buna göre ayarlanması zorunluluğu vardır. En basit örneklerden bir tanesini yukarıda anlattım. Burada şu örneği vereyim: Hz. Peygamber sahur yemeğinin, sabahleyin güneş doğumundan önce beyazlığın, aydınlığın ufukta sağlı, sollu yayılmasına kadar, yenilebileceğini söylemiştir. Fakihler burada üçe ayırdılar:.

- a. Mutlaka aydınlığın yayılmaya başlamasına kadar sahur yenir demişti.
- b. Aydınlık tam yayılana kadar yenir, demişti.
- c. Aydınlığın son bulmasına kadar, demişti.

İslâm'ın temel felsefesini anlamamış güya bir fakih şöyle diyor: 'Bunların içinde, a) bendine, yani aydınlığın başlamasına göre, sahurunu bitirmek daya iyi olur, ihtiyatlı olur.'¹³ İşte dîni zorlaştırmak, burada oldukça iyi görülüyor. Her türlü hükümde dîni zorlaştırmak budur; ihtiyatlıdır, daha iyidir, dedikleri dînin en zorla yapılan hükmüdür. Bu gibi hükümlere, fetvalara bakarak dini kendisine zorlaştıran kimse, kendisine zulmettiği için daha çok sevap kazanacağını sanarak kuşkusuz günah kazanıyor. Çünkü dînin o kadar zorla yapılabileceğini gören kimse, dinden soğuyabilir ve bu yüzden daha çok ihmâle sürüklenir. Bundan dolayı günâhı öyle yapmasına sebep olana da gider.

Oysa Hz. Peygamber'in sünneti iki şeyden birini yapmakta serbest olursa, en kolayını yapmayı terci ederdi ki, müslümanlar da ona uysun ve dîni kolaylaştırsınlar.

Kur'ân'ı Kerîm'de yüce Allah insanlara şöyle duada bulunmalarını emir veriyor:

“Rabbimiz, bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır hüküm yükleme! Gücümüzün yetmeyeceğine bizi zorlama! Bizi affet!”(Bakara, 2/286).

“Peygamber, onlara ağır gelen yükümlülükleri ve bukağaları kaldırır.”(A'râf, 7/157).

¹² Bkz. *Kur'ân'a Göre Araştırmalar*, c. I ve c. III adlı eserimiz. 'Dinde Kolaylık Meselesi' burada uzunca anlatılmıştır.

¹³ *Kur'ân'a Göre Araştırmalar*, c. IV, Sahur Bahsi.

Bu âyetler gösteriyor ki, önceki ümmetlere daha ağır hükümler yüklenmiş ve Kur'ân'da onlar kaldırılmıştır. İncil'de olan el kesmek bunlardan birisi olmalıdır örneğın.

Burada üç kelime âyetin anlamına veya ne demek istediğine yön vermekte ve ışık tutmaktadır. Biri (kat') kelimesi. Bu kelime günlük konuşmada iki anlamda kullanılmaktadır:

Birincisi, bir şeyi kesip ayırmak, maddî şeylerin kesilmesinde kullanıldığı gibi Türkçe'de benzeri kesmek aynı anlamı verir.

Diğeri, iki şey arasındaki ilişkiyi kesmek, engellemek. Arapça'da *kataa lisânehû*: dilini kesti, demek, onu susturdu, konuşmasını kesti, anlamında konuşmasını engelledi, demek olduğu gibi Türkçe'de de elini kesmek, men etmek, engellemek anlamında kullanılmaktadır. Arapça'da '*Kata'as-sadika*' arkadaşını kesti anlamında olmayıp, arkadaşını terketti, bıraktı, arkadaşı ile ilişkisini kesti, demektir. '*Kata'as-sıla*' ilişkisi kesti, bu anlam Kur'ân'da da kullanılıyor '*ve yakta'üne mâ emere allahu bihi en yûsale*' (Allah'ın birleştirilmesini buyurduğu şeyi ayırırlar'(bakara, 2/27). Burada akrabalık ilişkisini keserler, akrabalık bağlarını ayırırlar, demektir Arapça'da '*kata'a en-nehre*' nehri kesti anlamında değil, nehri karşıya geçti, demektir.

'*Kata'a rahimehû*' rahmini, döl yatağını kesti anlamına değil, akraba ilişkilerini kesti, demektir. '*Kata'a unuka dabbetihî*' (hayvanın boynunu kesti değil, hayvanını sattı, demektir. '*Kata'a*; haceze, menetti, '*avkafa*' durdurdu, demektir. Türkçe'de 'ayağını kesmek' fiziki ayağını kesip bedenden ayırmak olmayıp 'bir yere gitmemek, bir yere gitmesini engellemek, demektir.

Burada şunu vurgulamak yerindedir: Kesmek anlamında âyette kullanılan '*fakta'û*' kelimesinin lügat, sözlük, lügatteki anlamı iki manaya geliyor: Maddî bir şeyi kesip ayırmak ve iki nesne arasındaki ilişkiyi, bağlantıyı engellemek, men etmektir. Bu iki anlam da sözkonusu kelimenin sözlük anlamıdır. Ancak Hz. Peygamber zamanından bu yana hep maddî eli kesip bedenden ayırmak olarak anlamışlar. Böyle anlaşılmasında İncil'in etkisi olabilir, diyoruz. Ancak Kur'ân'ın insana vermiş olduğu büyük değere bakarak, gene sözlük anlamı olan ilişkisi kesmek, engellemek anlamını niçin vermediklerini anlamak zor olmaktadır. Oysa burada açıklandığı gibi '*kataa*' kelimesinin sözlük anlamından bile hırsızlığı önlemek anlamının uygulanmasına gitmek de mümkün idi. Demek ki, toplumun etkili zihniyeti insana yön verebiliyor.

Burada Kur'ân'ın '*ne demek istediğine*' tekrar gelmek istiyorum: âyetin amacı, felsefesi hırsızlığı önlemek, engellemek olduğunu anlamak daha kolay ve Kur'ân'a uygun düşer. Adamın elinin kesildiği zaman başkasına daha çok muhtaç biri durumuna getirilmiş olur. Bu nedenle ayrıca ona bakmak gerekecektir. Âyetin demek istediğini anlamak, hırsızlığı önlemek olunca, bu önlemeyi hakim yapacak ve hırsıza nasıl caydırıcı bir ceza vereceğini kendisi düşünecek ve bu ceza kişiye, zamana, mekana göre değişecek bir ceza olacaktır. Birine bir zamanda ve mekânda verilen ceza her zaman, her yerde ve herkese verilen dondurulmuş bir ceza olması yanlış, etkisiz veya haksız olabilir. Yukarıdaki fakihlerin görüşlerine dikkat edilecek olursa, el kesmeye hüküm vermekte zorlandıkları zaman, bu sert hükmü vermeyi uygun görmedikleri zaman, el kesmekten vazgeçip ta'zir cezasına gitmektedirler. Biz böyle bir sıkıntı olmadan doğrudan ta'zir cezasına gidilmesinin, âyetin ne demek istediğine ve Kur'ân'ın felsefesine ve amacına daha uygun buluyoruz.

Biz de Kur'ân çevirimizde: 'ellerini kesin' kelimesini kullandık. Ancak burada elleri kesmek, fiziki anlamda anlaşılacağı gibi, kesmek anlaşılması hemen insanın aklına geliyor. Fakat el kesmek, engellemek, men etmek, anlamına da geldiği için 'ellerini engelleyin, hırsızlık etmelerini önleyin.' anlamına gelmektedir. Bu anlam âyetin amacına ve felsefesine uygun olduğu için, âyetin çevirisini: '*Hırsızlık eden erkek ve hırsızlık eden kadına engel olun; hırsızlık eden erkeğin ve hırsız kadının hırsızlıklarını önleyin.*' biçiminde yapmak yanlış olmaz. Daha önceleri şöyle bir görüşümü de burada yinelemek istiyorum: El kesmek amaç ve hedef olmamak şartıyla, hırsızlığı önleme yetkisi hakime bırakılmalı; hakim herhangi bir ceza ile hırsızlığı önlemeye çalışır; bütün yolları denediği hâlde hırsızlığı önleyemiyorsa, ancak el kesmek sûretiyle önleyebileceğine dâir kesin bir kana'ate ulaşmışsa, hakim bu kanâ'atine göre hüküm vermesine de imkân tanınabilir. Savaşta hırsızlık edenin elinin kesilmemesindeki nedenlerden biri de savaşta onun eline ihtiyaç duyulmasından dolayıdır. Eli kesilirse ona hizmet edecek birine ihtiyaç olduğu halde, eli kesilmezse, başkasının ihtiyacına yardımcı olacaktır.

Âyette geçen '*nekâl*' kelimesi, men etme, engelleme, caydırma anlamına gelmektedir. Hırsıza verilecek cezanın caydırıcı olması niteliği de vardır. ceza caydırıcı olacak diye, işi zulme götürme hakkı yoktur. Birçok âyette 'size yapılan kötülük kadar, kötülük yapın.' (Bakara, 2/194, 190; şûra, 42/40, 6/60; 10/27), ilkesi Kur'ân'ın temel ilkelerinden birisidir. Burada caydırıcı olmak, iki şekilde olur: başkası o cezayı görürse, kendisi öyle bir suç, günah işlemeye yığıtlenemez. Hırsızın kendisi de bir daha hırsızlık yapmaya yüklenemeyecek bir ceza yer, bir daha o sıkıntıya katlanamaz. Bu, hırsızın elini kesmede olmaz. Çünkü artık hırsızlık yapma

yeteneği kırılmış ve eksiltirmiştir. Mutlaka elini kesmeden verilecek bir ceza da caydırıcı bir ceza olabilir. Bunun için caydırıcı cezanın içine sırf el kesmeyi koymak yanlış olur.

Hırsızlıkla ilgili âyetin hemen peşinden, arada bir hüküm, olay olmadan gelen âyette Cenâb-i Hak diyor ki: “**Bu zulümden (hırsızlığından) sonra hemen tövbe ederse ve düzeltirse, Allah onun tövbesini kabul eder.**”(Mâide, 5/39).

Bazı fakihlerin bu âyete dayanarak hırsızlıktan sonra hemen tövbe ederse, hırsızlık hükmünü yemez, görüşleri yerindedir. Elinin kesilmesinden sonra tövbe etmesinin bir anlamı kalmaz. Tövbe etmekle hırsızlık hükmünü yemenin anlamı, eli kesilmez, ancak çaldığı kendisine ödetilir. Tövbe etmenin, âhiretteki günahının affa uğramasına yoranların, dünyada bir etkisi olmaz. Aslında suçlunun tövbe etmesi, dünyadaki işten vazgeçmesini sağlamak için hem sosyal, hem psikolojik yararı vardır. Hem bir daha hırsızlık etmeyecek, hem eli kesilmeyecek, hem de âhirette günahı affa uğrayacaktır. Bazı kimseler tövbeyi önemsiz görüyorlar. Oysa ben tövbeyi Kur’ân’ın en çok önemseddiği anlamda algılıyorum ve tövbe en büyük cezâdır, diyorum. Çünkü tövbe, en büyük günâh olan şirki, Allah’a ortak koşmayı silip süpürüyor ve kaldırıyor. Doğrusu tövbenin insanın haklarına şamil olması, telâfi edilecek suçlardadır. Tövbe, yapılan bir işin yanlışlığını kabul edip yapılan zararın ödenmesini de aynı zamanda içerir. Bu zararı ödeme gerekir. Ancak yapılan zararı telâfi edip ödeme imkânı yoksa borçlandırılır veya çalıştırılır; ancak tövbe Allah katında, âhirette o cezasını affettirir.

Bu âyeti kerîmenin üzerine çok itirazlar olduğu için, ben de bunun tarih boyunca nasıl anlaşıldığı üzerinde durdum. Gördük ki, fakihler âyetin sözlük anlamlarında fiziki kesmeyi temel anlam olarak, birçok değişik görüşler ve icthâdlar ortaya koymuşlardır. Bunların içinde âyetin ‘*ne demek istediğini*’ hesaba katmadan, onu açıkça ifâde etmeden ‘*ne demek istediğine*’ ve bize göre amacına uygun düşecek görüşler ortaya koyanlar da olmuştur.

İşte biz de âyeti ‘*ne demek istediğine, neyi anlatmak istediğine*’ göre anlamaya ve açıklamaya çalıştık. Âyetten maksadın hırsızlığı önlemek olduğu sonucuna vardık. Bu âyeti bu şekilde anlama da neticede bir yenilik ve reform sayılır. Kur’ân’ın her âyetine göre iki türlü anlayışın tarihte müctehidler tarafından uygulandığını görmekteyiz. Bizim yaptığımız onların zamanında gerekmeyen ve gereksinim duyulmayan diğer âyetlerin aynı iki tür anlayışa göre anlaşılmasına gidilmesinin bin dört yüz yıl sonra olan günümüzde ve gelecekte müslümanlara daha kolay müslümanlıklarını yaşama imkânı sağlayacağından şüphe olmamalıdır.

Üzerimize düşenden yapabileceğimizi biz yaparız ve bizden sonrakilere, ilk müslümanların örneklerini taşımış ve göstermiş oluruz. Bizden başkası da kendisine düşeni en iyi şekilde yapabileceğinden kuşku duymamak gerekir.